

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

Пояснювальна записка

до дипломної роботи
бакалавра

на тему: **«ЕПОХА ДІАДОХІВ ТА СТАНОВЛЕННЯ ЕЛЛІНІСТИЧНОГО
СВІТУ»**

Виконала: студентка IV курсу
заочної форми навчання
напряму підготовки
(спеціальності)
032 – історія та археологія
Токарева Ангеліна

Керівник: к.і.н. Токарев А. М.

Рецензент: к.і.н., доц. Литовченко С. Д.

Харків – 2025

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Боротьба за збереження єдиної імперії (323-316 рр. до н. е.).....	19
Розділ 2. Перевага Антігона і Деметрія (316-301 рр. до н. е.).....	39
Розділ 3. Закінчення боротьби діадохів і утворення незалежних держав (301-280 рр. до н. е.).....	57
Висновки.....	76
Список використаних джерел та літератури.....	78
Резюме.....	87
Summary.....	88

Вступ

Період історії еллінізму від часу смерті Александра в 323 р. до н. е. до битви при Курупедії в 281 р. до н. е. має особливе значення. Його основним змістом є процес розпаду величезної «світової» імперії, що виникла внаслідок завоювань Александра Македонського та утворення нових елліністичних держав. Цей процес вирізнявся великою складністю. У строкатій зміні подій, що відбувалися в різних куточках грецько-східного світу, у бурхливих сутичках між наступниками Александра (давньогрецькою – діадохами) важко вловити певний зв'язок і закономірність. Проте розпад «світової» монархії та утворення нових держав не були результатом випадкових обставин або прагнень окремих особистостей, і мають розглядатися як неминучий процес, зумовлений соціально-економічними та політичними причинами. Її розпаду сприяли не тільки економічна нестабільність, а й численні антимакедонські виступи, що поєднувалися з кризою полісної системи, із запеклою соціальною боротьбою в багатьох регіонах Європи, Азії та Африки. Ця боротьба перепліталася з етнічною боротьбою, з боротьбою народів за незалежність.

Від часу діадохів цивілізований світ античності вступив у тривалий період, коли світова імперія східного типу була вже неможлива, а розвинена антична конгломератна імперія ще не могла з'явитися. Її втіленням згодом стала римська держава. Тож Середземномор'я і Передня Азія являли картину неймовірно строкатого і складного скупчення племен, держав та державних систем. Оскільки соціально-економічна та адміністративна структура держав діадохів була структурою перехідного періоду, в ній збереглися риси минулого і виникли паростки майбутнього. Таким чином, дослідження питань, пов'язаних з епохою діадохів, залишається і сьогодні **актуальною проблемою** у вивченні історії еллінізму і ширше історії Стародавньої Греції.

Об'єктом роботи є історія становлення елліністичних країн після смерті Александра Македонського в результаті кровавих сутичок між його послідовниками.

Предметом дослідження став ряд проблем, які у сукупності характеризують політичний розвиток епохи діадохів.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період від смерті Александра Македонського у 323 р. до н. е. до відходу з політичної сцени останнього представника епохи діадохів Селевка Нікатора у 281 р. до н. е.

Територіальні рамки роботи обмежуються Балканським і Малоазійським півостровами, островами Егейського моря, регіоном Близького Сходу та Середньою Азією, тобто територією, на якій розташовувалася «держава» Александра Македонського.

Складність вивчення цього періоду, який тривалий час не становив інтересу для сучасних дослідників через велику кількість війн, ускладнена відсутністю достовірних літературних **джерел**. Не кажучи про соціальний або економічний аспекти, навіть військово-політична історія цього періоду відома в найзагальніших рисах. Не збереглося жодної цілісної праці, яка б висвітлювала процес розпаду світової держави Александра і виникнення елліністичних монархій. Твори Ієроніма з Кардії, Тімея з Тавроменія і Дуріда Самоського, учасників і очевидців цих подій, не збереглися¹.

Основним джерелом для періоду наступників Александра вважаються «Паралельні життєписи» Плутарха (46-120 рр. н. е.), де античний біограф через призму діяльності великих людей того часу: Фокіона, Евмена, Демосфена, Деметрія, Пірра, висвітлює перипетії боротьби колишніх соратників македонського царя, що змагалися за право на владу в Європі та Азії². Ці життєписи мають моралізаторський характер, і тому достоїнства

¹ Источниковедение Древней Греции (эпоха эллинизма). Москва, 1982. С. 68-70.

² Плутарх. Александр // Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре. Москва, 1993. С. 374-428; Плутарх. Александр // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва, 1963. Т. 2. С. 395-449; Плутарх. Деметрий // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва, 1964. Т. 3. С. 193-226; Плутарх. Демосфен // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва,

всіх полководців сильно перебільшені, а недоліки їхні згладжені, бо Плутарх часто жертвував історичною правдою та ідеалізував своїх героїв. Плутарх не хоче бачити корисливих цілей Деметрія Поліоркета під час походів його до Греції, вважаючи єдиною їхньою причиною бажання надати вольність і свободу грецьким містам. Бездоганною людиною, хоробрим полководцем, вірним союзником представлений у нього Евмен. Утім, решті діадохів він дає негативну характеристику, наголошуючи на їхніх недоліках: заздрості, підступності, бажанні розширити свої володіння за рахунок іншого, особистих інтересах, а не вимогах справедливості¹. І, тим не менш, матеріал біографій є цінним джерелом для характеристики діадохів і пов'язаних з ними подій.

Одним з основних джерел з цієї теми є «Історична бібліотека» Діодора Сицилійського (90-21 рр. до н. е.). Безпосередньо епоху діадохів характеризують XVIII-XX книги цієї бібліотеки, а також окремі уривки з наступних книг². XVIII книга містить виклад історичних подій від смерті Александра Македонського до початку діяльності Деметрія Фалерського як правителя Афін, з 323 до 317 р. до н. е. У XIX книзі докладно викладаються події, що відбулися після 317 р. до н. е. і до трагічної загибелі дружини Александра та його сина, приблизно до 311-310 рр. до н. е. У XX книзі події доведено до битви при Іпсі, до 301 р. до н. е. Від XXI книги, що описує події до 283 р. до н. е. збереглися тільки уривки. Діодор зосереджує свою увагу тільки на військовій історії діадохів. Значне місце в його «Історичній бібліотеці» посідає опис чеснот і недоліків окремих діадохів, перебігу боїв, якості та кількості озброєнь. Велике значення надає Діодор особистим

1964. Т. 3. С. 140-157; Плутарх. Пирр // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва, 1963. Т. 2. С. 38-64; Плутарх. Фокион // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва, 1964. Т. 3. С. 5-28; Плутарх. Эвмен // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва, 1963. Т. 2. С. 287-301.

¹ Источниковедение Древней Греции... С. 101.

² Диодор. Историческая библиотека. Книга XVII // Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре. Москва, 1993. С. 276-347; Диодор. Историческая библиотека. Избранные отрывки книг XVIII-XXI // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Куприенко. Киев, 2013. С. passim.

якостям полководця в результаті битви.

Найбільш високо історична думка доби еллінізму була розвинена у славетній праці грецького історика Полібія «Загальна історія». Нажаль, книги, присвячені історії після смерті Александра Македонського збереглися лише у виписках середньовічних та візантійських авторів¹. Про добу діадохів автор розповідає розрізнено у різних місцях і ці дані носять реферативний скорочений характер. У зв'язку з цим, Полібій дуже коротко зупиняється на тих, чи інших подіях, не надаючи тих яскравих характеристик діячам тієї доби, як це він робить в подальшому для наступних елліністичних, римських та карфагенських полководців. Автор повністю зосереджується на головному для себе питанні, яким чином Рим досяг своєї могутності, тому основна елліністична канва подій для нього не дуже цікава, що дає свій результат на дещо поверховому викладенні подій доби діадохів².

Фрагментарно час після Александра висвітлює Помпей Трог у переказі Юстина, автора II ст. н. е.³. Епоху діадохів висвітлено Юстином у XIII-XVII книгах. Виклад доведено до кінця періоду діадохів, що дуже цінно. Відвертіше, ніж у Діодора, показано боротьбу діадохів один з одним, їхні низькі цілі у боротьбі⁴. Далеко не всі події, викладені Юстином, відповідають дійсності. У нього трапляються грубі помилки.

Славетний античний географ Страбон висвітлює величезну кількість окремих фактів, щодо історії діадохів. Особливо це джерело важливо при встановленні містознаходжень античних міст або місцевостей, де проходили ті чи інші військові дії⁵.

Грецький історик Арріан, автор своєрідної праці «Індія» зберіг дуже

¹ Источниковедение Древней Греции... С. 74.

²

³ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога «*Historiae Philippicae*». Санкт-Петербург, 2005; Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога «*Historiae Philippicae*» // Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре. Москва, 1993. С. 348-374.

⁴ Зельин К. К. Основные черты исторической концепции Помпея Трога // Вестник древней истории. 1948. № 4. С. 217.

⁵ Страбон. География в 17 книгах. Москва, 1964.

важливі факти відносно стосунків перших діадохів з індійськими державами, зокрема він розкриває цікаві факти щодо Східного походу та військових і політичних відношень Селевка I з царем Чандрагуптою, засновником держави Маур'їв¹.

Деякі відомості про політику полководців Александра Македонського після смерті останнього зберіг римський автор Квінт Курцій Руф².

Данні Аппіана Александрійського проливають світло на окремі події доби діадохів, зокрема його увага більш всього присвячена історії держави Селевкідів³.

Грецький автор Павсаній у своїй праці «Опис Еллади» залишив велике розмаїття фактів з історії Македонії та Балканської Греції часу після смерті Александра. Він повідомляє про політику таких діячів, як Деметрій Поліоркет, його син Антігон Гонат, епіротський цар Пірр, Лісімах та інших⁴.

Крім того, окремі відомості про епоху діадохів містяться у праці «Пір мудреців» Афінея, хоча вони загалом мають вторинний характер та зустрічаються у багатьох інших авторів⁵.

Деякі розрізнені, але дуже цікаві дані про історію боротьби за владу після смерті Александра Македонського у відповідності до історії свого міста Гераклеї Понтійської приводить грецький історик Мнемон. Особливо докладно він розповідає про сімейні та шлюбні відносини діадохів⁶.

Грецький письменник Полієн зібрав значну колекцію військових хитрощів полководців різних епох. При цьому багато уваги він приділяє військовим талантам воєначальників Александра Македонського, часто передаючи дані щодо тактичних та стратегічних маневрів тих чи інших армій

¹ Арриан. Индия // Вестник древней истории. 1940. № 2. С. 215-247.

² Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре. Москва, 1993.

³ Аппиан. Митридатовы войны // Аппиан Александрийский. Римская история. Москва, 1998. С. 242-308; Аппиан. Сирийские дела // Аппиан Александрийский. Римская история. Москва, 1998. С. 206-241.

⁴ Павсаний. Описание Эллады. Москва, 2002. Т. 1.

⁵ Афиней. Пир мудрецов. Москва, 2010. Т. 2.

⁶ Мемнон. О Гераклее // Вестник древней истории. 1951. № 1. С. 289-316.

діадохів. Він також акцентує увагу не лише на перевазі македонської фаланги, але й на запозичення таких східних родів військ, як серпоносні колісниці та бойові слони¹.

Дані патріарха Фотія можливо було б назвати вторинними. Однак візантійський інтелектуал зберіг для нас величезну кількість уривків з праць античних авторів, роботи яких не дійшли до нашого часу. Під час ми знаходимо виключні дані, які більш ніде не зустрічаються. Зокрема, Фотій докладно викладає історію перших років після смерті Александра, лише він перераховує ватажків першої з сутички за владу, що дозволяє зрозуміти наступні вчинки діадохів, описані іншими джерелами².

Для досліджуємого нами періоду ми також маємо унікальні свідчення давньосхідних джерел. Біблія надає дуже уривчасті непогоджені між собою дані, щодо епохи діадохів³. Автор Першої книги Маккавеїв вельми негативно ставиться до їхньої діяльності, кажучи, що вони «примножили зло на землі»⁴.

Ще одним нетривіальним джерелом є чисельні так звані Месопотамські хроніки: «Хроніка часів Антіоха I, наступника престолу (294/293-281/280)», «Хроніка Селевка I (311 або 305-281/280)», «Хроніка від Антіоха I (281-260) до Селевка II (245-226)», «Хроніка Селевка III (225/224-223/222)», «Хроніка періоду Селевкідів»⁵. Серед них слід відзначити головну для нашої теми «Хроніку діадохів (321/320-309/308)», в якій дуже спорадично викладаються історичні події від смерті Пердікки та поділу Трипарадеїса, коли Вавилонія відійшла до Селевка, до провалу вавилонської політики Антігона, тобто з третього року правління Філіпа III і до дев'ятого року правління Александра IV. Особлива увага приділяється війні Селевка з Антігоном за контроль над Вавилонією та труднощами, з якими зіткнувся

¹ Полиэн. Стратегемы. Санкт-Петербург, 2021.

² Фотий. Мириобиблион. Избранные отрывки // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Купrienko. Киев, 2013. С. passim.

³ Библия. Москва, 2015.

⁴ Макк. I, 1, 6-9.

⁵ Mesopotamian Chronicles. Atlanta, 2004. P. 248-255.

Селевк під час усунення свого суперника¹.

Вагому роль у вивченні епохи діадохів грають епіграфічні матеріали. Вони є численними, але носять дуже лапідарний та локальний характер. Втім, вони містять відомості як з політичної історії, так і ідеологічної політики, а в порівнянні з наративним матеріалом служать прекрасним джерелом для вивчення цілей та намірів деяких діадохів. Епіграфічні джерела з нашої теми представлені насамперед грецькими документами: історичні хроніки, присвятами різних грецьких полісів, декретами міст, царськими листами тощо. Як приклад, можна привести історичну хронічку, що висечена на так званому Парійському мармуру², маніфест Антигона Одноокого про заключення миру 311 р. до н. е.³, декрет скепсійців на честь Антигона Одноокого⁴, написи про скрутні економічні негаразди багатьох грецьких полісів цього часу⁵ тощо.

Значне місце також посідають нумізматичні джерела. Дані монет дозволяють виявити цілу низку явищ, які важко встановити з допомогою інших категорій джерел. Особливо важливими є нумізматичні матеріали для вивчення заплутаної та погано освітленої боротьби за владу між діадохами у досліджувальний період, крім того монети є основним джерелом вивчення еволюції ранньоелліністичної царської титулатури, ареалу поширення кожного окремого титулу, характеру пропагандистської активності кожного царя⁶.

¹ Chronicle of the Diadochi (321/320-309/308) // Mesopotamian Chronicles. Atlanta, 2004. P. 242-245; Клинописная летопись преемников Александра / пер. с англ. В. Н. Талаха // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Куприенко. Киев: Купрієнко С. А., 2013. С. passim.

² Парийский мрамор // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий. Киев, 2013. С. passim.

³ Манифест Антигона по поводу мира 311 г. до н. э. // Хрестоматия по истории Древней Греции. Москва, 1964, С. 475-476.

⁴ Декрет скепсийцев в честь Антигона // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий. Киев, 2013. С. 114.

⁵ Надпись о заеме денег на постройку стены в Оропе // Хрестоматия по истории Древней Греции. Москва, 1964, С. 492; Надпись о почестях Агафоклу за доставку хлеба по дешевой цене в Эфесе // Хрестоматия по истории Древней Греции. Москва, 1964, С. 492.

⁶ A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1878. Vol. 4: Seleucid Kings of Syria; A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1879. Vol. 5:

Загалом можна сказати, що, незважаючи на достатню інформативність, як документальних, так і літературних пам'яток, джерела щодо періоду після Александра уривчасті, не завжди ясні, і жодне з них не може претендувати на достовірність описуваних подій. Найважливішими з них є твори Плутарха і Діодора Сицилійського.

Скудність джерел і відповідно складність та заплутаність історичних подій цієї епохи наклали свій відбиток на її вивчення сучасними істориками. Першим дослідженням з цієї проблематики стала тритомна праця І. Дройзена «Історія еллінізму». Дройзена «Історія еллінізму», видана в середині XIX ст., у якій воєнно-політичній історії цієї епохи наступників Александра був присвячений весь другий том¹. На підставі скрупульозного вивчення розрізнених джерел він відтворив систематичний виклад одного з найважчих періодів античності. І. Дройзен уперше ввів в обіг термін «діадохи», який зберігся до теперішнього часу. Німецький історик звертає увагу на дрібні факти, які описують тільки політичну і військову історію епохи діадохів, що дещо збіднює його висновки.

У російськомовній історіографії першою роботою з цієї тематики стала стаття казанського професора І. К. Бабста «Деметрій Поліоркет»². У ній автор прагнув представити епізод з епохи діадохів на основі дослідження джерел. Викладаючи стисло події від смерті Александра до битви при Іпсі, І. К. Бабст доходить висновку про історичну неминучість розпаду монархії Александра, що був спричинений безперервними війнами і руйнуваннями.

Наприкінці XIX ст. свою працю «Історія Греції» видав Ю. Белох³. У ній німецький історик дещо відійшов від викладу політичної історії, звернувши увагу на феномен виникнення елліністичної культури як

Macedonia, etc; A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1883. Vol. 7: The Ptolemies, kings of Egypt; A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1922. Vol. 27: Arabia Mesopotamia, and Persia : (Nabataea, Arabia Provincia, S. Arabia, Mesopotamia, Babylonia, Assyria, Persia, Alexandrine Empire of the East, Persis, Elymais, Characene).

¹ Дройзен И. История эллинизма. Ростов на Дону, 1995. Т. 2.

² Бабст И. К. Деметрий Полиоркет // Отечественные записки. 1853. № 3. С. 24-41.

³ Белох Ю. Греческая история. Москва, 2009. Т. 2.

визначального впливу грецьких духовних цінностей на східну культуру. На противагу І. Дройзену, який ідеалізував Александра та його полководців, Ю. Білох слідом за античними авторами прагнув розвінчати ореол навколо сина Філіппа II та його однодумців.

Ще один представник німецької історіографії XIX ст. Р. фон Пельман дав загальний нарис історії виникнення елліністичних держав, звернувши особливу увагу на характеристики окремих яскравих представників епохи діадохів, таких, як Селевк, Птоломей, Антігон, Лісімах і Деметрій Поліоркет¹.

Цій тематиці свою статтю присвятив такий вчений, як С. О. Желебьев. Його стаття має найзагальніший характер, у ній на основі джерел автор лише переказує політичну історію цього часу, не роблячи якихось важливих висновків².

М. І. Ростовцев в своїх працях прагнув дати загальну картину цієї доби, показати еллінізм як єдність політичну та економічну, а не тільки культурну. Модернізуючи епоху еллінізму, М. І. Ростовцев помічає в ній категорії капіталістичних відносин. Він виправдовує війни діадохів, вважаючи, що вони сприяли процвітанню Греції та Сходу. З цього знаменитий історик робить висновок, що війни були певною мірою фактором економічного життя, і тому епоха діадохів була часом найвищого розквіту Греції³.

У 30-х рр. XX ст. з'явилося капітальне дослідження англійського історика В. Тарна «Елліністична цивілізація»⁴. У ньому він розглядає епоху з історії східних походів Александра та еллінізму загалом. В. Тарн не аналізує спеціально епоху діадохів, лише принагідно і в найзагальніших рисах торкаючись цього питання. До недоліків його праці слід віднести

¹ Пельман Р. фон. Очерк греческой истории и источниковедения. Санкт-Петербург, 1999.

² Жебелев С. А. К истории диадохов // Журнал министерства народного просвещения. 1899. Ч. 326. С. 33-56.

³ Ростовцев М. И. Эллинистическая Азия в эпоху Селевкидов // Научный исторический журнал. 1913. Т. 1. Вып. 1. № 1. С. 32-49; Rostovzeff M. The Social and Economic History of the Hellenistic World. Oxford, 1941. Vol. 1; Rostovzeff M. The Social and Economic History of the Hellenistic World. Oxford, 1941. Vol. 2.

⁴ Тарн В. Эллинистическая цивилизация. Москва, 1949.

модернізацію античної історії, внаслідок чого англійський історик використовує історичні терміни, характерні для нової та новітньої історії.

В 1950 р. з'являється монографія А. Б. Рановіча «Еллінізм і його історична роль», де тільки в одному з розділів розглядаються війни діадохів і виникнення елліністичних держав¹. Автор, на відміну від дореволюційних авторів, цілком слушно пов'язав руйнівні війни діадохів із безперервним творчим процесом розвитку економіки рабовласницького суспільства, за яких було ліквідовано колишню замкнутість та ізольованість. Висновки А. Б. Рановіча розвинули у своїх роботах А. Г. Бокщанін² і Г. А. Кошеленко³. Ці вчені зосередили свою увагу на політичних та економічних причинах виникнення елліністичних держав.

У 50-70-ті рр. XX ст. були видані наукові праці М. Вілера, Ф. Шахермайра і П. Левека, присвячені історії Александра Македонського, в яких автори, роблячи широкі відступи, частково торкаються питань, пов'язаних з історією боротьби між діадохами⁴. В результаті чого, вони вирішують різні приватні питання, що стосуються військової, політичної, культурної та економічної історії даного періоду.

Німецький історик Г. Бенгстон у своїй праці «Правителі епохи еллінізму» дав докладну біографію найяскравіших представників епохи діадохів, давши моралізаторський опис на кшталт Плутарха образів Птолемея, Селевка, Деметрія і Пірра⁵.

Істотним внеском у вивчення історії Селевкідського царства стала монографія американського дослідника Е. Бікермана «Держава Селевкідів»⁶. У своїй роботі історик ретельно розібрав проблеми не тільки військової та політичної, а й культурної, соціальної та економічної історії цієї

¹ Ранович А. Б. Эллинизм и его историческая роль. Москва-Ленинград, 1950.

² Бокщанин А. Г. Парфия и Рим. Возникновение системы политического дуализма в Передней Азии. Москва, 1960. Ч. 1.

³ Кошеленко Г. А. Греческий полис на эллинистическом Востоке. Москва, 1979.

⁴ Уилер М. Пламя над Персеполем. Москва, 1972; Шахермайр Ф. Александр Македонский. Москва, 1984; Левек П. Эллинистический мир. Москва, 1989.

⁵ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма. Москва, 1982.

⁶ Бикерман Э. Государство Селевкидов. Москва, 1985.

елліністичної держави.

Першою російськомовною монографією, в якій систематично викладалися події епохи після Александра Македонського, стала колективна праця радянського історика Б. Г. Гафурова та грецького дослідника Д. І. Цибуکیدіса «Александр Македонський и Схід»¹. Автори торкнулися цілого спектра проблем від політичної історії та зародження елліністичної культури до питання впливу рабства на становлення елліністичної цивілізації. Б. Г. Гафуров і Д. І. Цибуکیدіс слушно зазначають, що «держави» Александра була нежиттєздатною через економічні та політичні передумови, але водночас це був період бурхливого зростання торгівлі та розвитку товарно-грошових відносин.

У 1981 р. у світ вийшла знакова робота, присвячена добі еллінізму, британського антиковеда Ф. Уолбенка «Елліністичний світ»². Автор ретельно розглядає політичні події після смерті Александра Македонського, аналізує нові соціальні системи в рамках елліністичних держав, приділяє багато уваги мистецтву та новим релігійним рухам. До недоліків книги слід віднести відмову автора від аналізу соціально-економічного розвитку та його впливу на інші сторони людського буття.

У 1984 р. була опублікована капітальна праця казанського історика А. С. Шофмана «Распад империи Александра Македонского»³. У ній автор розглянув політичну історію епохи діадохів з погляду марксистської методології, намагаючись усвідомити зв'язок воєнно-політичних подій із соціально-економічним життям у Греції та на Сході. Слідом за Б. Г. Гафуровим і Д. І. Цибуکیدісом А. С. Шофман дає свою періодизацію періоду з 323 до 280 рр. до н. е. Він також аналізує соціально-економічну сутність епохи діадохів, розв'язує проблему виникнення й розпаду конгломератної держави, а також прояснює роль коаліційних воєн діадохів у процесі розпаду держави Александра Македонського.

¹ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток. Москва, 1980.

² Walbank F. W. The Hellenistic world. London: Fontana, 1981. 288 p.

³ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского. Казань, 1984.

Французький фахівець Д. Шлюмберже широко висвітлив різноманітні проблеми еллінізму у своїй монографії «Елліністичний Схід», де розглядав епоху діадохів, як період найвищого розвитку грецьких сил, по суті, повторюючи тези М. І. Ростовцева¹.

Історії Афін в епоху еллінізму присвячена праця німецького історика Г. Габіхта, в якій він приділив особливу увагу політичним взаєминам між афінянами та Деметрієм Поліоркетом².

Г. Шіплі видав об'ємний огляд на грецький світ епохи еллінізму³. Автор аналізує зміни, що наступили, крізь призму культурних перетворень греків та завойованих ними народами. Фахівець в першу чергу розглядає події в літературі, релігії, філософії та науці, а також встановлює, наскільки вони представлені як радикальні відступи від культури класичної Греції чи були її безперервним розвитком. Г. Шіплі досліджує культуру елліністичного світу в контексті соціальних розбіжностей між освіченою елітою та населенням загалом, водночас більш мобільним та менш залученим до політичного життя грецького міста. У зв'язку з цим, він приділяє багато уваги соціальним змінам у старих та нових містах грецького світу та у нових елліністичних царствах. Боротьба самих діадохів у нього відходить на другий план.

На початку 2000-х рр. було опубліковано велику працю американського дослідника Д. Грейнджера «Імперія Александра Македонського. Крах великої держави»⁴. Автор проводить ідею, згідно з якою основною причиною розпаду держави Александра є війни діадохів. Саме суперництво між спадкоємцями Александра Македонського, незважаючи на їхні видатні досягнення, спричинило поділ імперії Александра і марнування маси матеріальних ресурсів і людської енергії, які можна було б використати для закріплення успіхів царя. Д. Грейнджер

¹ Шлюмберже Д. Эллинизированный Восток. Москва, 1985.

² Хабихт Х. Афины. История города в эллинистическую эпоху. Москва, 1999.

³ Shipley G. The Greek world after Alexander 323-30 B.C. London, 2000.

⁴ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского. Крушение великой державы. Москва, 2010.

вважає, що якби Александр не помер на 33-му році свого життя і прожив хоча б ще 10-15 років, його велика держава стала б міцною і надовго пережила б свого творця. Тільки рання його смерть дала такий оборот подіям.

У праці К. Корольова «Війни античного світу: Македонський гамбіт» автор концентрується лише на політичній історії розглянутої епохи, не претендуючи на загальні висновки чи глибокий аналіз¹.

Останнім часом російською мовою стали з'являтися спеціальні дослідження, присвячені історії окремих елліністичних держав. Історія Селевкідського, Греко-Бактрійського, Боспорського, Пергамського і Понтійського царств викладається у зв'язку з військово-політичними подіями, що розвивалися навколо боротьби за владу між наступниками Александра Македонського².

Практично одночасно наприкінці 2000-х років вийшли дві монографії, присвячені особистості епіротського царя Пірра. Сучасні біографи багато уваги приділяють військовій діяльності Пірра у боротьбі за спадщину Александра Македонського, підкреслюючи його воєнні таланти та відсутність дипломатичних та політичних здібностей³.

Книга С. Н. Чернявського «Александр Великий та спадкоємці його імперії. Початок епохи діадохів» носить науково-популярний характер. Автор дуже докладно розглядає військову та політичну діяльність таких полководців, як Антігон Одноокий, Антіпатр, Птолемей, Селевк, Лісімах, Евмен, але не дає нових висновків, повторюючи тези своїх попередників, в

¹ Королев К. Войны античного мира: Македонский гамбит. Москва, 2003.

² Попов А. А. Греко-бактрійское царство. Санкт-Петербург, 2008; Сапрыкин С. Ю. Понтийское царство. Государство греков и варваров в Причерноморье. Москва, 1996; Климов О. Ю. Пергамское царство. Проблемы политической истории и государственного устройства. Санкт-Петербург, 2010; Смирнов С. В. Государство Селевка I (политика, экономика, общество). Москва, 2013.

³ Светлов Р. В. Пирр и военная история его времени. Санкт-Петербург, 2006; Казаров С. С. История царя Пирра Эпирского. Санкт-Петербург, 2006.

основному радянських антиковедів¹.

У вітчизняній історіографії історія діадохів викликала невелику увагу. Практично, можна на пальцях однієї руки перерахувати всіх дослідників цієї епохи.

Харківський вчений К. Ю. Нефьодов присвятив значну кількість статей, присвячених виникненню та розвитку царського культу серед перших елліністичних володарів².

В. Н. Талах у 2013 р. видав досить цікавий опит хрестоматії, присвяченої лише одній особистості доби діадохів, а саме – Деметрію Поліоркету. Праця включає в себе невеличку статтю про Деметрія Поліоркета, що носить у цілому загальний характер, та нові переклади з стародавніх мов важкодоступних та ніколи не перекладававшихся джерел, у тому числі «Міріобібліон» патріарха Фотія, «Історична бібліотека» Діодора Сицилійського, вавилонські документи тощо³.

Київський фахівець А. Л. Зелінський вивчає феномен виникнення, функціонування та змін характеру царської влади династії Птолемеїв, що правила в елліністичному Єгипті. На думку вченого, в монархії Птолемеїв, як суспільно-політичної інституції, спостерігаються суттєві зміни у співвідношенні визначальних греко-македонських та єгипетських

¹ Чернявский С. Н. Александр Великий и наследники его империи. Начало эпохи диадохов. Москва, 2017.

² Нефедов К. Ю. Культ правителей как идеологический феномен эллинизма // Проблемы истории и археологии Украины: Тезисы докладов научной конференции. Харьков, 16-18 апреля 1997 г. Харьков, 1997. С. 43; Нефедов К. Ю. О культовом эпитете Селевка I // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Харків, 1997. Вип. 2. С. 111-113; Нефедов К. Ю. О возникновении культа Антигона Одноглазого // Древности 1997-1998. 1997-1998. С. 90-95; Нефьодов К. Ю. До питання про культ Птолемея I на Родосі // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Харків, 1998. Вип. 3. С. 134-138; Нефедов К. Ю. Культ правителя в политической пропаганде Лиси́маха // Вісник Харківського державного університету. 1999. № 411. Історія. Вип. 31. С. 46-54; Нефедов К. Ю. Птолемей Сотер и учреждение культа Александра Македонского в Александрии // Античный мир. Белгород, 1999. С. 20-26; Нефедов К. Ю. Культ правителя в афинской пропаганде вре́мен Ламийской войны // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2000. № 485. Історія. Вип. 32. С. 12-20; Нефёдов К. Ю. Культ Селевка 1-го Никатора в свете новых эпиграфических данных // Laurea 1: Античный мир и Средние века: Чтения памяти профессора Владимира Ивановича Кадеева: Материалы. Харьков, 2015. С. 93-96.

³ Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий. Киев, 2013.

компонентів царської влади на користь останніх. Це вилилося в публікацію двох монографій¹ та низку наукових статей².

Таким чином, майже за двохсотрічний період вивчення епохи діадохів вченими були створені дослідження, різні за охопленням матеріалу, за змістом і глибиною. Дослідники виконали велику роботу з вивчення та збирання джерел, зі створення військово-політичної історії епохи. Разом з тим, можна помітити досить значну різницю між західною та російськомовною історіографією. Якщо західні вчені розглядають епоху діадохів як час нескінченних війн між спадкоємцями Александра Македонського, і тільки в цих війнах вбачають основну причину розпаду імперії, то російськомовні дослідники та особливо радянські історики ставлять на перше місце соціально-економічні процеси, що й призвели до виникнення нової епохи – еллінізму, першою частиною якої і є епоха діадохів.

Метою даної роботи є спроба вивчення політичної історії періоду боротьби за владу між спадкоємцями Александра Македонського, для чого слід вирішити такі **завдання**: дати внутрішню періодизацію даної епохи, показати історичне значення кожного періоду в процесі розпаду «держави» Александра, з'ясувати роль коаліційних війн діадохів у процесі розпаду конгломератної держави Александра Македонського, проаналізувати роль окремих полководців у процесі формування нових царств.

Новизна роботи визначається станом історіографії питання на поточний момент і полягає в тому, що:

¹ Зелінський А. Л. Александрійські фараони та їхні піддані: Зміцнення влади перших Птолемеїв. Київ, 2010; Зелінський А. Л. Від базилевсів-фараонів до фараонів-базилевсів: перші 100 років птолемеївської монархії. Вінниця, 2020.

² Зелінський А. Л. Три примітки до історії діадохів // Східний світ. 2007. № 1. С. 34-44; Зелінський А. Л. Прийняття Птолемеєм I царського титулу: проблема датування // Східний світ. 2011. № 4. С. 79-86; Зелінський А. Л. Обоження Птолемея I родосцями: співвідношення заслуг і винагороди // Східний світ. 2012. № 2. С. 49-55.

- скориговано деякі події початку боротьби за владу між полководцями Александра, зокрема на основі даних Фотія переглянутий перший склад угруповань діадохів;
- переглянуто історію військового протистояння між Антігоном Одноглазим та Селевком I за Вавілонію;
- запропоновані нові дати військового протистояння між Антігоном Однооком та Селевком I за Вавілонію, ґрунтуючись на даних вавилонської «Хроніки діадохів»;
- дана узагальнююча картина політичної історії доби діадохів на основі новітньої історіографії.

Методологія та методи дослідження. Наша робота побудована на засадах історизму та об'єктивності. Методологія роботи ґрунтується на цивілізаційному підході. При написанні диплома було використано описовий, хронологічний, історико-генетичний, історико-порівняльний методи, а також методи аналізу та синтезу. Описовий метод застосовувався упорядкування загальної канви подійної історії діадохів. За допомогою хронологічного методу встановлюється періодизація цієї доби. Історико-генетичний метод дав можливість зіставити відомості про стан справ в період після смерті Александра Македонського з даними про стан елліністичних держав в більш пізні періоди, щоб виявити основні тенденції, які виявляються вже наприкінці III ст. до н. е. Історико-порівняльний метод при дослідженні зовнішньої та внутрішньої політики діадохів дозволив проаналізувати їх взаємовплив один на одного, з урахуванням розвитку зовнішньо- та внутрішньополітичної кон'юнктури та можливостей полководців Александра впливати на них. Методи аналізу та синтезу було використано щодо характеру царських культів наприкінці цієї епохи.

Структура роботи відповідає поставленим цілям та завданням. Вона побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку джерел і літератури.

Розділ 1. Боротьба за збереження єдиної імперії (323-316 рр. до н. е.)

Походи Александра Македонського значною мірою вплинули на розвиток історичних подій на території Балканського, Малоазійського півостровів і регіону Близького Сходу. Його завоювання призвели до створення нових державних утворень і відкрили нову епоху в історії Стародавньої Греції – еллінізм. Однак у 323 р. до н. е. Александр Македонський раптово помер у Вавилоні, залишивши після себе величезну імперію, не вирішені суперечності в Греції та на Сході й не залишивши легітимного спадкоємця.

Сама по собі «держава» Александра являла собою строкатий конгломерат різнорідних областей, об'єднаних силою. Незважаючи на введення однакової політико-адміністративної системи на всій території, окремі області імперії Александра залишалися роз'єднаними між собою.

Македонія зберегла традиційний для себе монархічний уклад, тоді як численні грецькі міста, хоч і визнавали владу македонян, все ж ще сподівалися на реставрацію колишньої незалежності. Мала Азія, будучи і до походів Александра різнорідною, успадкувала цю роз'єднаність і надалі. Так, багаті торгові міста західного узбережжя з переважно грецьким населенням тяжіли до материкової Греції та островів Егейського моря, а кілійські міста на півдні за укладом життя наближалися до фінікійських. Водночас гірські племена внутрішніх і північно-східних районів, які визнали нову владу тільки номінально або зовсім залишилися незалежними, не були пов'язані економічно з приморськими областями. Фінікія і Сирія, які відігравали значну роль у торгівлі Східного Середземномор'я, не втратили свого значення і за Александра. Географічна віддаленість та ізолюваність Єгипту давали йому відносну самостійність. Вавилонія розглядалася Александром як ядро майбутньої держави, але мала слабкі зв'язки з перерахованими вище областями. Ще більші відмінності мали величезні простори Іранського нагір'я, Середньої Азії та Північно-Західної Індії, що простягалися за

Месопотамією. Сюди входили такі області, як Персида, Карманія, Мідія, Парфія, Гірканія, Бактрія, Дрангіана, Гедросія, Арахозія та Індія¹.

Звістка про смерть Александра викликала різну реакцію серед війська, колоністів і його підданих. Уже в 323 р. до н. е. в Бактрії спалахнуло повстання грецьких колоністів, яке в історичній науці вважається другим заколотом греків, залишених Александром у глибинах Азії². Перший виступ еллінських поселенців, які хотіли повернутися на батьківщину, було придушене, очевидно, силами місцевих сатрапів, так як джерела повідомляють про 3 тис. заколотників, які нібито залишили після взаємних чвар межі наданої їм царем колонії та пішли до Греції³. Про другий заколот грецьких колоністів у 323 р. до н. е. у Бактрії та Согдіані є лише свідчення Діодора, який пише, що, доки був живий цар, еллінів утримував страх, але, коли він помер, вони повстали, обравши своїм керівником Філона⁴. Повстанці зібрали військо у 20 тис. піхотинців і 3 тис. вершників⁵.

На придушення заколоту Пердікка, який виконував у цей час функції регента, послав Піфона, сатрапа Мідії, колишнього охоронця Александра, із загоном македонян, який складався з 3 тис. піхотинців і 800 вершників. Крім того, сатрапам було віддано наказ виділити в розпорядження Піфона 10 тис. піхоти і 8 тис. кінноти⁶. Таким чином, сили заколотників і Піфона були приблизно рівними. Вочевидь, Пердікка, відправляючи сатрапа Мідії в бунтівні Бактри, не дуже йому довіряв, бо віддав війську найсуворіший наказ не церемонитися з повсталими, а їхнє майно забрати собі⁷.

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 30-31; Тарн В. Эллинистическая цивилизация... С. 14.

² История Узбекской ССР. Ташкент, 1967. Т. 1. Кн. 1. С. 71; Дройзен И. История эллинизма... С. 19.

³ Диодор. Историческая библиотека, XVII, 99; Курций Руф. История Александра Македонского, IX, 7, 1-11.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XVII, 7.

⁵ Дройзен И. История эллинизма... С. 12.

⁶ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 33.

⁷ Кошеленко Г. А. Восстание греков в Согдиане и Бактрии 323 г. до н. э. и некоторые вопросы общественно-политической мысли в Греции IV в. до н. э. // Вестник древней истории. 1972. № 1. С. 62; Он же. Греческий полис на эллинистическом Востоке. Москва, 1979. С. 181.

Будучи людиною заповзятливою і рішучою, Піфон взявся за доручену справу, засукавши рукава. Вирушаючи в каральну експедицію, він і не думав про утихомирення повсталих, а сподівався схилити їх до зради, об'єднати всі сили і стати на чолі Верхніх сатрапій. Вступивши в бій з колоністами і почавши їх тіснити, Піфон запропонував командирі тритисячного загону повстанців Ліподору роззброїти вояків і повернути їх у колонії, обіцяючи повне прощення. Ліподор прийняв цю пропозицію, але, коли беззбройні колоністи повернулися додому, солдати карального загону, згадавши про обіцяну здобич, напали на них, усіх перебили, а їхнє майно поділили між собою¹.

За місяць після смерті Александра звістка про це сягнула і Греції та викликала радість серед антимакедонських сил. Демократи в Афінах відразу ж почали готуватися до військових дій. Попри заклики до поміркованості олігархічних правителів Афін Фокіона і Демада, народ піднявся по всій Аттиці, і скрізь було кинуте клич: «Війна! Війна!». В усі кінці Еллади афіняни розіслали емісарів із закликом до війни. Незабаром з Тенара прибув Леосфен, який найняв 8 тис. найманців з Азії для захисту Афін. У результаті, афіняни виступили ініціаторами руху проти Македонії, а війну назвали панеллінською, оскільки вони намагалися звільнити всю Грецію². Приклад афінян наслідували Етолія, Фокіда, Фессалія, Локрида, які допомогли Афінам загонами кінноти. Багато пелопоннеських міст, де гору взяли противники Македонії, також надали посильну підтримку афінянам. Так розпочалася Ламійська війна³.

Леосфен на чолі афінського війська, що налічувало трохи менше ніж 30 тис. осіб⁴, не став чекати, поки Антіпатр, призначений Александром для управління Македонією, Фракією і Грецією, першим почне військові дії, а

¹ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 14.

² Там само, XVIII, 10, 2.

³ Нефедов К. Ю. Культ правителя в афинской пропаганде времён Ламийской войны // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2000. № 485. Історія. Вип. 32. С. 12.

⁴ Плутарх. Фокион, 23; Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 11.

попрямував до Фермопіл, розраховуючи, якщо дозволять обставини, просунутися до Темпейської долини у Фессалії. Думка Леосфена була проста: він сподівався на антимакедонські виступи у Фессалії та Фракії, тим паче, що одріський цар Севфт почав озброюватися, а призначений сатрапом Лісімах ще не дістався до фракійських земель. Кратер із ветеранами стояв у Кілікії, куди Антіпатр надіслав гінців із проханням про допомогу¹.

Антіпатр, маючи вдвічі менші сили, ніж у греків, швидко вторгся у Фессалію, наказавши флоту з 110 кораблів йти вздовж узбережжя. Але далі Фермопіл македоняни не ризикнули рухатися, вирішивши почекати підходу свіжих сил з Азії. Допомога з Азії не надходила, і Антіпатр був уже готовий піти на перемир'я, але Леосфен вимагав тільки беззастережної здачі. Однак на превеликий жаль для повсталих в одній із сутичок з македонянами Леосфен загинув². На цей час македонський полководець Леоннат із військом прийшов до обложеного Антіпатра. У битві, що зав'язалася, Леоннат загинув, а залишки македонського війська відступили. Залишається незрозумілою поведінка Антіпатра, чому він, дочекавшись підходу союзних контингентів з Азії, припинив опір у Ламії та поспіхом пішов до Македонії³? Справа в тому, що єдиним джерелом про Ламійську війну 323-322 рр. до н. е. є Діодор, з уривчастої розповіді якого важко відтворити послідовну картину подій. Мабуть, становище в Македонії стало загрозливим, а на Сході почалися перші сутички серед наступників Александра⁴.

На суші греки домоглися деякого успіху, оскільки Антіпатр пішов у Македонію, і цим була досягнута перерва у військових діях. Але грецький союзний флот у 180 бойових одиниць, який патрулював Геллеспонт і північну частину Егейського моря (щоб не допустити підходу свіжих сил з

¹ Карпюк С. Г. Лекции по истории древней Греции. Москва, 1997. С. 143.

² Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 13; Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XIII, 5, 12.

³ Хабиخت Х. Афины. История города в эллинистическую эпоху. Москва, 1999. С. 45.

⁴ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 352.

Азії), був розбитий біля острова Аморгос (Кіклади) сильнішим македонським флотом у 240 кораблів¹.

Прибуття Кратера на чолі воїнів-ветеранів істотно поправило становище Антіпатра. За свідченням джерел, об'єднане македонське військо налічувало 50 тис. осіб, тоді як греки мали лише половину цієї кількості². Ворогуючі армії зустрілися біля Краннона. Чисельна перевага вирішила результат бою на користь македонян; греки, втративши вбитими 500 осіб, відступили³. Після невдач на морі і на суші ентузіазм багатьох греків випарувався, і еллінський союз розпався⁴. Премакедонські діячі Фокіон і Демад знову стали на чолі Афін. Фокіон поспішив до македонського табору у Фіви просити миру⁵.

Умови миру, продиктовані македонянами, були настільки принизливими для афінян, що Ксенократ охарактеризував їх як надто легкі для рабів, але надто важкі для вільних⁶. Згідно з договором Афін зобов'язалися прийняти на постій у Муніхії македонський гарнізон, відшкодувати воєнні збитки, здійснити реформу виборчого права та видати Антіпатру ініціаторів антимакедонського виступу⁷. Демосфен наклав на себе руки, прийнявши отруту, інші вожді афінської демократії були страчені. Новий виборчий ценз у 2 тис. аттичних драхм позбавив 12 тис. громадян політичних прав⁸. Крім того, афіняни втратили зовнішні володіння – Ороп і Самос⁹, а вигнані звідти клерухи переселилися в Аттику, Фракію та Пелопоннес¹⁰.

¹ Плутарх. Демосфен, 11.

² Плутарх. Фокион, 26; Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 15.

³ Плутарх. Демосфен, 28; Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 17.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 18.

⁵ Плутарх. Фокион, 26; Павсаний. Описание Эллады, VII, 10, 4.

⁶ Хабиht X. Афины. История города... С. 50.

⁷ Плутарх. Фокион, 27-28.

⁸ Там само, 28.

⁹ Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов, X, 1.

¹⁰ Хабиht X. Афины. История города... С. 51-52.

Спокій у Греції було відновлено, при владі стали промакедонські діячі, і, якщо судити по Афінах, були виправлені конституції окремих міст. За цю «милість» Антіпатр був увінчаний золотим вінком¹.

Останнім осередком непокори була Етолія, куди втекло від переслідування багато демократів з еллінських міст. Спільний похід Антіпатра і Кратера в Етолію з військом у 30 тис. осіб не мав особливих результатів². Десятитисячне етолійське військо сховалося в недоступних горах, і македоняни вирішили взяти їх змором. Обложених етолійців врятувала непередбачувана обставина: з Азії прибув Антігон, сатрап Великої Фригії, зі звісткою про сутички, що почалися між наступниками Александра. З цієї причини Антіпатр нашвидкуруч підписав мир з етолійцями і поспішив в Азію, щоб затримати просування Пердікки і Евмена³.

На противагу образу неспокійних і бунтівних мешканців західних областей «держави» Александра, античні джерела повідомляють, що народи Сходу, не бунтували, дізнавшись про смерть царя, а, навпаки, оплакували свого «благодійника» і «пана». Утім, ці повідомлення далекі від істини і радше відображають літературну традицію псевдокалісфенівського роману про Александра, аніж історичну правду⁴. На тлі міжпартійної боротьби в Греції Схід виглядав індиферентним до нової влади. Якщо там і були випадки непокори, то тільки з боку грецьких поселенців або ненадійних сатрапів. Основна маса населення залишалася байдужою до того чи іншого правителя, а в найманці йшли туди, де більше платили. Специфіка розвитку Сходу, пригніченого теократичною монархією ахеменідських царів, виробила покірність у населення, яке байдуже дивилося на боротьбу

¹ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 18.

² Там само, XVIII, 25.

³ Тарн В. Эллинистическая цивилизация... С. 212.

⁴ Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва, 1972. С. 22-35; Бертельс Е. Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. Москва-Ленинград, 1948. С. 45-53.

діадохів¹. Ані Александр, ані його наступники не змінили становища простих жителів, незважаючи на широкомовну пропаганду «свободи й автономії»².

Усі ці повстання, хвилювання і бунти тільки погіршували становище. Ситуація свідчила про те, що утримати всі ці області та країни в рамках однієї держави абсолютно неможливо. Тому, удавана єдність світової держави Александра і згода колишніх соратників царя розлетілися в прах, поступившись місцем сепаратизму та взаємній ворожнечі³. Кончина Александра, за словами джерел, викликала тяжке очікування найгіршого, яке поширилося у війську⁴. Невпевненість у завтрашньому дні штовхнула піхотинців на організацію заклоту. Македонські воїни зі зброєю в руках кинулися до палацу, де залишалося непохованим тіло Александра, і зажадали проголошення царем Аррідея – недоумкуватого побічного сина Філіппа II⁵. У підсумку, практично з перших же днів після смерті Александра Македонського, почалося протиборство між тими, хто хотів «справжнього» македонського царя, і прихильниками збереження держави Александра за його спадкоємцями (хоча і не всі воєначальники мали на меті цю мету).

Піхотинці, у своїй масі македонські селяни, чужі до східних нововведень, та їхній ватажок Мелеагр підтримували кандидатуру Аррідея, зведеного брата Александра, свого одноплемінника. Кіннота гетайрів пропонувала почекати час до пологів Роксани і, якщо це буде хлопчик, зробити його царем. У цей час Роксана, за повідомленнями джерел, була, чи то на дев'ятому місяці вагітності⁶, чи то на шостому⁷.

Більш різноманітними були погляди на порядок спадкування серед найближчого оточення македонського царя. Так, флотоводець Неарх виставив кандидатуру позашлюбного сина македонського царя – Геракла від

¹ Ранович А. Б. Эллинизм и его историческая роль. Москва-Ленинград, 1950. С. 96.

² Маринович Л. П. Греки и Александр Македонский (К проблеме кризиса полиса). Москва, 1993. С. 157.

³ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 346.

⁴ Курций Руф. История Александра Македонского, X, 5, 15.

⁵ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XIII, 1, 6-8.

⁶ Там само, XIII, 2, 5.

⁷ Курций Руф. История Александра Македонского, X, 6, 9.

Барсини, вдови Мемнона, який жив у Пергамі¹. Пердікка обстоював інтереси ще не народженого сина Александра, а Птоломей Лаг категорично відкидав право спадкоємців Александра бути царями, оскільки їхні матері – східні жінки і полонянки македонян². Інші полководці пропонували зробити царем того, кому Александр на смертному одрі передав свій перстень, тобто Пердікку³.

Цікаво, що сутичка розпалилася між піхотою та кіннотою, причому вождями останньої були в подальшому запеклі вороги Пердікка, Леоннат, Птоломей, Лісімах, Арістон, Пітон, Селевк та Евмен. Піхотинців очолював Мелеагр⁴.

Щоб не погіршувати ситуацію й уникнути кровопролиття, вирішено було посадити на трон двох царів: Аррідея під ім'ям Філіппа III і новонародженого сина Роксани Александра IV за регентства Пердікки, який узяв на себе загальне керівництво військами в Азії⁵. Уже стародавні історики не сприймали всерйоз цих «царів», вказуючи, що Пердікка навмисно залишив за собою загальне керівництво військом і одразу ж опинився на вершині влади, а новий цар, Аррідей (Філіпп III), був тільки пішаком у його руках⁶.

Номінальний вибір царів, призначення регента і сатрапів не були в змозі стримати процес розпаду – «держава» Александра стала розвалюватися. Суть міжусобних конфліктів серед наступників Александра Курцій Руф вбачає в занепаді твердої одноосібної влади, що спричинило розвал імперії, крім того, наступники македонського царя воліли розширювати межі своїх

¹ Климов О. Ю. Пергамское царство. Проблемы политической истории и государственного устройства. Санкт-Петербург, 2010. С. 44-45.

² Курций Руф. История Александра Македонского, X, 6, 15.

³ Дройзен И. История эллинизма... С. 13.

⁴ Фотий. Мириобиблион, 92, 2-3 // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий. Киев, 2013. С. 32.

⁵ Курций Руф. История Александра Македонского, X, 10, 4; Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XIII, 3, 4.

⁶ Плутарх, Александр, 77.

володінь, а не задовольнятися призначенням¹. Таким чином, компромісне рішення про двох царів і регента, ухвалене у Вавилоні, жодною мірою не усунило суперництва між претендентами на владу, серед яких Пердікка, Евмен, Антігон виступали під прапором збереження цілісності держави, а Птоломей, Піфон, Селевк та інші кинулися у боротьбу за розподіл спадщини Александра, намагаючись викроїти для себе незалежні володіння².

На перших порах владу поділили колишні воєначальники Александра, які в більшості зберегли свої посади. Ця подія в сучасній літературі отримала назву першого розділу сатрапій³. На чолі Македонії та Греції стали Антіпатр і Кратер (Антіпатр – стратег-автократор у Європі, а Кратер – простат царства). Антігон отримав Велику Фригію, Леоннат – Фригію Геллеспонтську, Птоломей – Єгипет, Лісімах – Фракію і Понт, Евмен – Каппадокію і Пафлагонію (ще не завойовані), Піфон – Мідію, Асандр – Карію та Кілікію, Лаомедон – Сирію, а Пердікка, не взявши собі жодної сатрапії, здійснював загальне керівництво в Азії⁴. Але ні вибір двох царів, ні нові призначення воєначальників не були здатні запобігти міжусобній ворожнечі. Заздрість, корисливість, підозрілість охопили колишніх соратників царя, які були згодні тільки в тому, що всім можна знехтувати заради власної вигоди⁵.

Умовно період міжцарства – час після смерті Александра і до утворення на руїнах його держави кількох елліністичних держав – можна поділити на три стадії. Щоправда, різні дослідники по-різному бачать довжину цих стадій та їхнє значення.

Так, А. С. Шофман вважає, що в нескінченних збройних зіткненнях між діадохами слід розрізнити три основні тенденції: перша, що проіснувала

¹ Курций Руф. История Александра Македонского, X, 9, 1; 10, 8.

² Шахермайр Ф. Александр Македонский... С. 349.

³ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 347.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XVII, 3; Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XIII, 4; Орозий, III, 24; Цибукидис Д. И. Из истории эллинистической Греции. Москва, 1968. С. 43-44.

⁵ Дройзен И. История эллинизма... С. 18.

з 323 по 316 р.р. до н. е., характеризується прагненням зберегти монархію Александра на його нащадків; друга, яка продовжувалася з 316 по 301 рр. до н. е., відзначена прагненням утримати імперію під особистою владою окремих діадохів; третя, припадає на період з 301 по 280 рр. до н. е. і підкреслює прагнення діадохів розчленити імперію на її складові і оформити керовані ними території в більш менш стійкі держави¹.

У той же час Б. Г. Гафуров та Д. І. Цибуکیدіс ділять цей період по-іншому: від смерті Александра до смерті Пердіккі (323-321 рр. до н. е.), від смерті Пердіккі до загибелі Евмена (321-316 рр. до н. е.), пояснюючи свою схему тим, що всі основні події перших років здебільшого групувалися навколо Пердіккі, Евмена та Антігона, які прагнули зберегти спадщину македонського царя і водночас домогтися верховної влади².

Загальне керівництво Азією, взяте на себе Пердіккою, було вкрай неміцним. Мабуть, він сам це розумів, оскільки постарався скоріше звільнитися від тих, кого міг підозрювати в поганих думках. Перший випадок непокори, як повідомляють джерела, стався у правителя Азії з Мелеагром, який підбувив македонських піхотинців до бунту, який було придушено лише після того, як 30 ініціаторів були кинуті під ноги слонам. Вражений дикою розправою над македонськими фалангітами і підозрюючи недобре, Мелеагр втік до найближчого храму, на сходах якого був убитий за наказом Пердіккі³.

Пердікка насамперед прагнув зберегти спадщину Александра в Азії та не допустити відпадання окремих сатрапій, а як недалеко перспективу розраховував на шлюб із Клеопатрою, сестрою македонського царя, і на македонський трон. Зрозуміло, що зберегти вже не існуючу єдність було більш ніж важко. Пердікка віддавав накази, а сатрапи їх не виконували, діючи на свій страх і ризик. Відправлення Піфона на утихомирення грецьких колоністів у Бактрії мала зворотний результат: індійський сатрап, діючи

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 32.

² Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 349.

³ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 38.

згідно з особистими планами, придушив заколот, але проголосив себе незалежним правителем Верхніх сатрапій¹.

Під час розподілу сатрапій Евмен отримав ще не завойовані Пафлагонію і Каппадокію, де мав вести війну з Аріаратом і охороняти північно-східні області Малої Азії аж до Трапезунда². На завоювання Каппадокії Пердікка послав сатрапа Великої Фригії Антігона і сатрапа Фригії Геллеспонтської Леонната. Антігон одразу ж не послухався наказу Пердікки і втік під заступництво Антіпатра в Македонію. Леоннат було попрямував завойовувати Каппадокію, але прохання Антіпатра про допомогу поклиало його до Греції³. Подібно до Пердікки, Леоннат покладав надії на шлюб із Клеопатрою і через неї – на македонський трон. Леоннат нібито розкрив свої справжні плани щодо Європи Евмену, закликаючи його бути союзником у боротьбі за македонський трон, але той не наважився на такий крок, боячись Антіпатра⁴. Після втечі Антігона і Леонната в Європу Пердікці нічого не залишалося робити, як самому здійснити похід до Каппадокії⁵.

Можливо, що правитель Каппадокії Аріарат, подібно до царя сусідньої Пафлагонії, визнав номінально владу Александра⁶, однак зі смертю македонського царя він зробив спробу звільнитися від цієї залежності⁷. Маючи в своєму розпорядженні значне військо – 30 тис. піхоти і 15 тис. кінноти⁸, Аріарат сподівався взяти вгору. Битва каппадокійців із Пердіккою закінчилася для перших поразкою: 4 тис. воїнів загинули, а 6 тис. були взяті в полон. Старий Аріарат і його найближчі родичі за наказом Пердікки були піддані тортурам і розіп'яті на хрестах⁹. Так Евмен отримав першу з призначених йому сатрапій. Невідомо, як відбувалося завоювання

¹ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 350.

² Курций Руф. История Александра Македонского, X, 10, 3.

³ Плутарх, Эвмен, 3.

⁴ Там само, 3.

⁵ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 16.

⁶ Аппиан. Митридатовы войны, 8.

⁷ Курций Руф. История Александра Македонского, X, 10, 3.

⁸ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 16.

⁹ Плутарх, Эвмен, 3; Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 16.

Пафлагонії, джерела про це мовчать, але через деякий час у найманому війську Евмена з'явилися пафлагонські вершники. В особі Евмена Пердікка отримав ревного однодумця, готового піти на будь-який ризик заради зміцнення влади регента в Азії¹.

Наступною на черзі була Фригія, сатрап якої Антігон втік до Македонії. Через Пісидію, не повністю завойовану Александром, оскільки міста Ларанда та Ісавра чинили стійкий опір македонцям, Пердікка попрямував до Фригії. Пісидійську Ларанду македоняни взяли з ходу; жителів перебили або продали в рабство, а місто зрівняли із землею. З Ісаврою довелося поводитися. Наполегливі городяни вважали за краще загинути в полум'ї ними самими запаленого багаття, ніж здатися противнику².

Поки Пердікка облягав Ісавру, Евмен у Каппадокії завойовував розрізнені міста. Не надто довіряючи війську, він подарунками й обіцянками зумів зібрати шеститисячний кінний загін, передбачаючи неминучі сутички з сатрапами, що відклалися. Для утримання цього війська потрібні були значні кошти, а їх Евмен добував, віддаючи солдатам на пограбування землі, конфісковані в місцевого населення³.

Таким чином, Пердікка і Евмен, не дуже покладаючись на вірність своїх одноплемінників, з одного боку, намагалися знайти опору в місцевих контингентах, а з іншого – безсоромно грабували населення. З цієї причини влада греко-македонських завойовників у центральних і північно-східних областях Малої Азії була вельми неміцною⁴. Але все ж події в Малій Азії розвивалися повільно. Пердікка діяв обережно, щоб не викликати озлоблення або різкої протидії сатрапів. Правитель сусідньої Вірменії Неоптолем

¹ Королев К. Войны античного мира: Македонский гамбит. Москва, 2003. С. 272.

² Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского. Крушение великой державы. Москва, 2010. С. 149.

³ Плутарх, Эвмен, 4.

⁴ Бокщанин А. Г. Парфия и Рим. Возникновение системы политического дуализма в Передней Азии. Москва, 1960. Ч. 1. С. 119.

здавався не надто надійним, але, використовуючи посередництво Евмена, він все ж домогся від Неоптолема формального визнання його верховної влади¹.

Намагаючись шляхом тимчасових угод розширити сферу свого впливу, наступники Александра часто вступали в коаліції один з одним. Проти Пердіки та Евмена організувалася нова коаліція – Антігон, Кратер, Лісімах і Птоломей, – яка почала військові дії в Малій Азії та Єгипті. Мабуть, її створенню передували якісь таємні переговори між єгипетським сатрапом і Антипатром².

Антична традиція вважала Птолемея Лага найбільш здібним і далекоглядним наступником Александра. Цій думці чимало сприяла роль, яку відіграла в історії столиця Птолемеїв Александрія – найбільший культурний центр елліністичного світу. Птоломей Лаг увійшов в історію як «Сотер» – рятівник єгипетського народу від свавілля призначеного Александром правителя Клеомена, який кинув країну в прірву бідності³.

Але, незважаючи на «філеллінство» і заступництво наукам і мистецтвам, Птоломей I був типовим елліністичним царем, який уміло збирав податки з населення і прагнув створити велику державу. Твердження М. І. Ростовцева про те, що на початку своєї діяльності Птоломей приділяв основну увагу «процвітанню» Єгипту та не мав «імперіалістичних тенденцій», невірне⁴. Суть політики першого Птолемея, як і його наступників, полягала в постійному розширенні володінь, у прагненні відігравати провідну роль у Середземномор'ї, що виразно проступало в його діяльності щодо Кіпру, Родосу, Греції, Сирії та Фінікії. Мабуть, єдина відмінність єгипетського царства від інших елліністичних держав полягала в тому, що воно протягом трьох століть не знало руйнівних війн на своїй

¹ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма. Москва, 1982. С. 63.

² Дройзен И. История эллинизма... С. 22.

³ Зелінський А. Л. Від басилевсів-фараонів... С. 37; Форкони Д. Александр Македонский: завоеватель мира. Москва, 2008. С. 121.

⁴ Ростовцев М. И. Эллинистическая Азия в эпоху Селевкидов // Научный исторический журнал. 1913. Т. 1. Вып. 1. № 1. С. 36; Rostovzeff M. The Social and Economic History... Vol. 1. P. 209.

території. Але політика захоплень ніколи не була чужою Птолемею, який постійно прагнув розширити володіння Єгипту¹.

Підпорядкувавши сусідню Кірену, Птолемей вторгся в Сирію і Фінікію, прибравши до рук попутно Кіпр, багатий міддю і будівельним лісом. У відповідь Пердікка негайно почав підготовку до походу в Єгипет².

А в цей час Антігон і Кратер взяли в облогу Евмена в Нарі (Каппадокія). Військові дії велися мляво, в одному з боїв Кратер загинув³. Через рік Евмен з жменькою людей втік з обложеного міста, не збираючись припиняти боротьбу⁴.

Навесні 321 р. до н. е. Пердікка через Сирію рушив до Єгипту⁵. Благополучно дійшовши до Пелузії, прикордонної єгипетської фортеці, військо зупинилося: попереду була переправа через бурхливі протоки Нілу. Солдати почали нарікати, а деякі командири перебігли на бік Птолемея. Ставши на чолі заколотників, Піфон, Селевк і Антіген убили Пердікку в його ж наметі⁶. Піфон очолив військо і повів його назад до Сирії⁷.

Зі смертю Пердікки вістря боротьби союзників спрямувалося проти Евмена, який виявився наймогутнішим сатрапом в Азії. Нарада воєначальників у Тріпарадісі (Сирія) не внесла істотних змін у розстановку сил. Антіпатр залишився регентом Македонії та Греції, всі інші сатрапи зберегли свої пости, а в азійських справах на перше місце висунулися Антігон Одноокий, стратег-автократор Азії, і Селевк, який отримав в управління Вавилонську сатрапію⁸.

Але рівновага сил, що встановилася в Греції внаслідок опори царів на македонські гарнізони і промакедонських прихильників, порушилася зі

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 45; Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 352.

² Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XIII, 8, 1; Shipley G. The Greek world after Alexander 323-30 B.C. London, 2000. P. 92.

³ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 32; Плутарх. Эвмен, 7.

⁴ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 75.

⁵ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 35-36.

⁶ Страбон. География, XVII, 794.

⁷ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 302.

⁸ Тюменев А. И. История античных рабовладельческих обществ. Москва, 1935. С. 299.

смертю Антипатра 319 р. до н. е. Посаду регента він заповідав досвідченому воєначальнику Александра Полісперхонту, прихильнику збереження спадщини македонського царя, в обхід інтересів власного сина Кассандра, який отримав звання хіліарха¹.

Незадоволений таким перебігом справи, Кассандр запропонував Птолемею укласти оборонний і наступальний союз і послати флот до Геллеспонту для запобігання діям Полісперхонта². Маючи намір вигнати Полісперхонта з Македонії та Греції, Кассандр приєднався до Антигона, водночас заручившись підтримкою Лісімаха³.

Полісперхонт, який також потребував союзників, направив до Евмена в Каппадокію посольство з пропозицією вести війну в Азії проти Антигона. В обмін на підтримку Полісперхонт обіцяв Евменові звання стратега Азії, можливість використовувати скарби Александра на свій розсуд, а також включення до складу його війська добірної македонської піхоти аргіраспідів⁴. Давши згоду на пропозиції нового регента, Евмен наwerbував наймане військо в 10 тис. піхоти та 2 тис. вершників. Спроба Птолемея, що був у той час із флотом біля берегів Кілікії, схилити аргіраспідів до зради не вдалася⁵.

Заручившись підтримкою найманої армії Евмена, Полісперхонт завдав рішучого удару олігархічним прихильникам Кассандра в Греції, видавши маніфест про свободу і автономію еллінських міст: «Оскільки наші предки неодноразово оказували добро еллінам, то ми бажаємо зберегти їхні традицію і дати всім доказ нашої прихильності до них. Коли Александр помер і влада перейшла до нас, ми повідомили про це всім еллінським містам, сподіваючись повернути всім мир і колишній державний устрій. Але так як під час нашої відсутності деякі греки почали війну проти Македонії і зазнали поразки від наших стратегів, міста Греції зазнали різних лих... Тепер, виконуючи наш початковий намір, ми даруємо вам мир, даємо вам

¹ Бриан П. Александр Македонский. Москва, 2007. С. 154.

² Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 49.

³ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма... С. 36.

⁴ Плутарх. Эвмен, 13; Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 59.

⁵ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 62.

державний лад, який ви мали при Філіппі та Александрі, і всі інші привілеї. Афіни збережуть у своїй владі те, що мали за Філіппа та Александра; Ороп залишається за оропцями, Самос же ми повертаємо афінянам. Ніхто не повинен вести війни проти нас або взагалі робити щось на шкоду нам. Ви маєте поважати наше справжнє рішення; з тими, хто порушить його, ми вчинимо без жодного жалю»¹.

Полісперхонт змусило проявити «турботу» про свободу еллінів лише бажання набутися великої популярності у греків на противагу прихильникам олігархічного толку, які захищали інтереси найзаможніших грецьких верств, що тримали бік Македонії. Якщо Кассандр спирався на олігархів, то Полісперхонт сподівався на союз з демократами, для яких гасло свободи було основним мірилом усієї їхньої антимакедонської діяльності².

Наслідком проголошення демократії в Елладі стали гоніння на колишніх олігархічних правителів. Так, у посланні до Аргосу Полісперхонт писав, що треба стратити всіх, хто був другом Антипатра і переслідував демократів. Захоплено зустрівши маніфест Полісперхонта, афіняни вимагали виведення македонського гарнізону з Муніхія. Фокіон всіляко чинив опір цьому. Тоді жителі Афін вигнали його з міста, а потім вимагали його страти. Полісперхонт видав Фокіона співгромадянам, і вони його стратили як зрадника³. В Афінах відроджувалися демократичні інституції; був також прийнятий декрет на честь Ефрона Сікіонського, друга афінян, котрий віддав життя за інтереси поліса⁴.

Але торжество демократичного правління було недовгим. Полісперхонт не відчував себе впевнено в Македонії, боячись приходу в Грецію Антигона або Кассандра. Невдала облога Мегалополя, котрий залишився вірним Кассандру, похитнула престиж македонського регента у Греції. Кассандр, що з'явився в Піреї, незабаром захопив Егіну і Саламін,

¹ Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 56.

² Бокщанин А. Г. Восточно-эллинистические государства III-II вв. до н. э. // Исторический журнал. 1941. № 6. С. 48.

³ Плутарх. Фокион, 37.

⁴ Хабихт Х. Афины. История города... С. 78.

завдавши серйозної шкоди афінському флоту¹. Полісперхонт не зміг більше брати в облогу Мегалополь і поспішив до Македонії, щоб перегородити шлях Антигону до Геллеспонта².

Не в змозі протистояти реальній загрозі з Пірея і бачачи безсилля Полісперхонта, афіняни уклали союз із Кассандром. Демократичне правління в Афінах скінчилося. За договором афіняни втратили Саламін, Муніхій та прикордонну з Беотією фортецю Панактан. Кассандр, вправно маскуючи свої симпатії до олігархів, залишив в Афінах демократичне правління, знизивши майновий ценз для громадян до 1 тис. драхм порівняно з 2 тис. драхм при Антипатрі та заснувавши посаду епімілету полісу³. Ним став на 10 років (317-307 рр. до н. е.) Деметрій Фалерський, син заможного афінянина Фенострата⁴.

Ю. Білох вважає Деметрія Фалерського видатним державним діячем, подібним до Тезея і Солона. У його правління, на думку німецького історика, Афіни процвітали⁵. Виходячи з літературних даних Менандра і Теофраста, М. І. Ростовцев робить висновок про заможність афінських громадян у післяалександрівський час⁶. Антична традиція високо оцінювала діяльність Деметрія Фалерського як номотету, що підтверджується епіграфічними пам'ятками, але це не заважало йому бути прихильником олігархів та провідником македонських інтересів у Греції. Він дещо скоротив термін військової служби, скасував триєрархію (внески заможних на оборону) – загалом, діяв на користь найзаможніших верств Афін⁷.

Положення Полісперхонта в Македонії стало настільки хитким, що він утік до Етолії. Кассандр домогся чого хотів – зайняв чільне місце у Македонії

¹ Павсаний. Описание Эллады, I, 25.

² Диодор. Историческая библиотека, XVIII, 62.

³ Жебелев С. А. К истории диадохов // Журнал министерства народного просвещения. 1899. Ч. 326. С. 38.

⁴ Полибий. Всеобщая история, XII, 13; Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов, V, 75; Афиней. Пир мудрецов, XII, 542.

⁵ Белох Ю. Греческая история. Москва, 2009. Т. 2. С. 268.

⁶ Ростовцев М. И. Эллинистическая Азия в эпоху Селевкидов... С. 43.

⁷ Сергеев В. С. История древней Греции. Москва, 1938. С. 338.

та Греції. Аррідей ще раніше за наказом Олімпіади був убитий, Роксана з малолітнім царевичем Александром IV перебувала в ув'язненні, а Олімпіаду Кассандр наказав побити камінням¹.

До 317 до н. е. в Азії склалася ситуація, типова для часу діадохів, кожен сатрап мав своє військо і підвладну територію, яку він ревно захищав і по можливості розширював. На той час ніхто з наступників македонського царя не думав про збереження єдності держави Александра². Можливо, ця ідея ще надихала Евмена, який діяв від імені «законних» царів. Однак влада Евмена в Азії була дуже неміцна, незважаючи на його військові таланти та величезні кошти, захоплені у різних містах колишньої імперії Александра. Це пояснювалося тим, що він, не маючи ніякої підвладної території, повністю залежав від забаганки сатрапів та найманих армій. Евмен не мав нічого, хоча номінально вважався найбільшим правителем Азії³.

Зібравши велике військо найманців, Евмен рушив із Вавилону до Персиди. Селевк, що встав на його шляху, спробував перегородити йому шлях, але успіху не досяг. Тоді Антігон поспішив із Екбатан назустріч супротивникові. Ворогуючі армії зустрілися в Габієні (на кордоні Мідії та Персиди). Військо Евмена, яке чисельно переважало, вже було близько до перемоги, але тут противник відбив обози аргіраспідів зі здобиччю і дружинами. Тоді добірні загони македонської піхоти повернули списи проти свого полководця. Вони схопили Евмена і видали його ворогові. Перські стрілки на чолі з Певкестою також перейшли на бік Антігона: решта розбіглася хто куди. Так Евмен, покинутий усіма, опинився в руках свого найлютішого ворога⁴.

За Плутархом, Антігон, вирішуючи долю Евмена, якийсь час вагався. Можливо, він навіть хотів схилити його на свій бік. Але багато

¹ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 2; Павсаний. Описание Эллады, IX, 7.

² Пельман Р. фон. Очерк греческой истории и источниковедения. Санкт-Петербург, 1999. С. 368.

³ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 357.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 40-44; Плутарх. Эвмен, 19; Бикерман Э. Государство Селевкидов. Москва, 1985. С. 221.

воєначальників і зрадників-аргіраспідів вимагали смерті діадоха. Зрештою Евмен був кинутий у в'язницю і пізніше був убитий. Однак аргіраспиди не отримали вигоди з видачі його: всі вони були вбиті за наказом Антігона¹.

Біографія Евмена, написана Плутархом, дає образ неабиякого політичного діяча, щиро відданого Філіппу і Александру. Не заперечуючи видатних здібностей Евмена, який протягом багатьох років виконував посаду особистого секретаря македонських царів, Плутарх все ж таки говорить про його відринутість серед македонських придворних. Завдяки своїм талантам він, грек, був наближений до царів, що викликало до нього заздрість і ревності з боку македонян. Плутарх розкриває причину невдач Евмена у рамках конфлікту особистості та її середовища².

Характерно, що компромісні рішення Вавилонської наради відразу ж виявили всю глибину протиріч серед колишніх соратників македонського царя та полярність устремлінь кожного з них. І якщо у Вавилоні ще намагалися говорити про єдність держави, то тільки задля запобігання бунту у війську, бо вже тоді кожен із наступників плекав мрію про власне царство. У цьому сенсі чітко видно безпредметність зусиль Евмена зберегти те, що вже розпалося. Тимчасовий успіх його політики в Азії заради «царів» пояснювався, найімовірніше, наявністю в його руках частини царської скарбниці, вивезеної із Суз. Маючи в своєму розпорядженні ці кошти, Евмен міг створити велике військо, але не міг більше нічого. Смерть Евмена поставила крапку і начебто підвела межу під невеликим періодом, коли «державу» Александра вважали єдиною як на словах, так і насправді.

Отже, підбиваючи підсумок можна сказати, що період з 323 по 316 рр. до н. е. був часом, коли деякі з полководців Александра, а саме, Пердікка та Евмен, прагнули зберегти єдину державу. Але ці бажання не відповідали соціально-економічним реаліям досліджуваного нами регіону і повністю суперечили ситуації, що склалася на той час. Всі фактори свідчили про

¹ Плутарх. Евмен, 19; Юстин. Епитома сочинения Помпея Трога, XIV, 3-4.

² Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 359.

неминутий і швидкий розвал об'єднання зовсім чужих один одному країн і регіонів: розмір завоювань, втома війська від довгого походу і, в результаті цього, погана керованість ним, бунти колоністів, потужне повстання в Греції, і найголовніше, очевидне бажання багатьох полководців перетворитися на незалежних суверенів, на переданих їм територіях. Саме в цей час зароджуються нові тенденції, що призвели до утворення елліністичних держав.

Розділ 2. Перевага Антігона і Деметрія (316-301 рр. до н. е.)

Зі смертю Евмена в боротьбі діадохів відкривається новий період. На політичну арену в якості об'єднувача імперії виходить Антігон Гонат, між тим як інші діадокси прагнуть зміцнити свою владу в уже захоплених сатрапіях, повністю ігноруючи якісь не було доцентрові тенденції. В результаті, розгорнулася ще більш запекла боротьба. До 316 р. до н. е. загальне становище було таке: влада над Азією була в руках Антігона, що розпоряджався величезними військовими і фінансовими засобами, на чолі Вавилонії стояв Селевк, Єгипет контролював Птолемей Лаг, в Греції і Македонії, як ми говорили, утвердився Кассандр, у Фригії і Понті – Лісімах.

Спочатку, на шляху Антігона до єдиновладдя в Азії встав Піфон, який давно мав намір отримати Верхні сатрапії. Зібравши навколо себе незадоволених командирів, Піфон поволі готував заколот у війську, але вчасно попереджений Антігон схопив його і стратив в Екбатанах¹.

Діючи рішуче і сміливо, Антігон став зміщувати всіх неугодних йому сатрапів: Мідію отримав Оронтобат, Персиду – Асклепідор. Певкеста позбувся звання сатрапа Персиди і після цього більше не згадувався в античних джерелах². Нові призначення Антігона не торкнулися східних сатрапій: Бактрії, Карманії і Гедросії, хоча їх правителі Тлеполем, Стасанор, Оксіарт до цього підтримували Евмена. Здається, що причина уявної непослідовності намісника Азії крилася в тому, що всі без винятку сатрапи мали власні збройні сили і їх усунення вимагало військового втручання, що в даний момент не влаштовувало Антігона, який думав про якнайшвидше повернення в Македонію і Грецію³.

Здійснивши швидкий перехід за маршрутом Персеполь – Екбатани – Сузи, Антігон зосередив у руках скарби у сумі 25 тис. талантів (в Екбатанах –

¹ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 46.

² Диодор. Историческая библиотека, XIX, 48; Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 87.

³ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 358.

5 тис., в Сузах – 20 тис. талантів), не рахуючи частини скарбниці, вивезеної Евменом в Кілікію (10 тис. талантів), яка також дісталася йому. Крім того, дохід з азіатських сатрапій становив щонайменше 11 тис. талантів на рік. Кінцевим пунктом цієї незвичайної експедиції з оббирання азіатських народів намічався Вавилон, звідки Антігон з награбованим мав намір повернутися до Малої Азії¹.

Вимагаючи від Селевка звіту про ведення фінансових справ у Вавилонії, Антігон зіткнувся з непокорою сатрапа, після чого той утік до Єгипту під заступництво Птолемея². З втечею Селевка та позбавленням влади сатрапа Межиріччя Блітора Антігон підпорядкував собі Вавилон, Месопотамію та всі племена, що жили між Мідією та Геллеспонтом³. Антігон поспішно повернувся до Кілікії: треба було готуватися до війни на суші і на морі, а флоту у нього не було, оскільки залишками колишнього заволоділи його вороги⁴.

На той час Кассандр зайняв чільне становище у Македонії та Греції, Птолемей володів Єгиптом, Кіреною і Сирією, а Антігон – рештою Азії. Подальше посилення кожного з союзників, особливо у морі, неминуче вело до зіткнення з-поміж них⁵. Володіючи фінікійським узбережжям, Птолемей зміг посилити флот, а союз із кіпрськими царями давав йому переважне становище у середземноморській торгівлі. Так колишній союз втратив своє значення, і з'явилася нова коаліція у складі Птолемея, Кассандра, Селевка та Лісімаха проти Антігона, посилення якого певною мірою торкалося інтересів кожного з названих правителів⁶.

Пізня поява Лісімаха серед ворогуючих діадохів була пов'язана з тим, що, отримавши у спадок Фракію, Херсонес і володіння у Понта, він довгий час не міг домогтися покірності призначених йому в управління племен.

¹ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 170.

² Ростовцев М. И. Эллинистическая Азия... С. 33.

³ Клинописная летопись преемников Александра, verso 1-12; Аппиан. Сирийские дела, 54.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 56.

⁵ Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 88-89.

⁶ Зелінський А. Л. Три примітки до історії діадохів // Східний світ. 2007. № 1. С. 38.

Особливо багато турбот завдавали фракійці, які вважалися диким народом¹. Затяжна війна з одріським царем та еллінськими містами західного Понту, аж до гирла Дунаю, забирала всі сили Лісімаха. Тільки зміцнившись у своїй сатрапії, він нарешті перейшов Геллеспонт і захопив області Малої Фригії². Це був достатній привід, щоб посваритися з Антігоном і увійти до ворожій коаліції йому сатрапів.

Кассандр, який відчував себе повним господарем Македонії завдяки усуненню всіх можливих претендентів на владу, намагався поправити своє становище в Греції: Полісперхонт та його син Александр, які переховувалися в Етолії, вичікували зручного моменту, щоб відновити боротьбу за втрачені позиції³. Влітку 316 р. до н. е. Кассандр здійснив похід у Пелопоннес. Безперешкодно пройшовши Фермопіли, він вийшов до беотійської рівнини. Тут він видав указ про відновлення Фів, за 20 років до цього зруйнованих Александром. Відновлення полісу було організовано як загальноеллінську справу, тому кошти стікалися з усіх грецьких міст⁴. Цим Кассандр не тільки заробив популярність, а й здобув у греків «безсмертну славу»⁵.

Поки Кассандр насолоджувався поклонінням греків, Александр, син Полісперхонта, зайняв Істм. Кассандр був готовий кинутися на ворога, але звістка з Азії про підготовку Антігона до походу до Європи змусили його повернутися до Македонії⁶.

Антігон Гонат перший не витримав невизначеності очікування і направив послів до Птолемея, Кассандра і Лісімаха з пропозицією оновити союзницький договір проти «спільних ворогів» – Полісперхонта і Селевка⁷. Відповідь союзників послам Антігона була дана у вигляді ультиматуму: розділити між усіма захоплені в Азії багатства, визнати за Птолемеєм Сирію і

¹ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 3, 15.

² Сапрыкин С. Ю. Понтийское царство. Государство греков и варваров в Причерноморье. Москва, 1996. С. 18.

³ Тарн В. Эллинистическая цивилизация... С. 25-26.

⁴ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 359.

⁵ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 53.

⁶ Дройзен И. История эллинизма... С. 271.

⁷ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 57.

Фінікію, за Лісімахом – Фригію Геллеспонтську, повернути Селевку Вавилонію, віддати карійському сатрапу Асандру Лікію і Каппадокію, а Кассандра вважати правителем європейських земель¹. Антігон відкинув вимогу коаліції сатрапів, і почалася виснажлива війна, яка протягом 14 років, аж до 301 р. до н. е., зі змінним успіхом тривала в Європі та в Азії.

Зваживши свої сили і можливості противника, Антігон обрав політику, спрямовану на роз'єднання коаліції сатрапів, щоб впоратися з кожним окремо. Спочатку він відправив послів на Родос і Кіпр із пропозицією союзу, сподіваючись використовувати їхній флот. Потім правитель Азії став шукати шляхи підходу до Полісперхонта, щоб привернути на свій бік пелопоннеські міста, в союзі з якими він міг заподіяти неприємностей Кассандру і тим самим запобігти його появі в Азії. Крім того, Антігон замислив укласти таємний союз із містами Понта, виступи яких мали відвернути увагу Лісімаха².

Поки емісари Антігона домагалися угод у Греції та на Понті, Антігон взяв в облогу Тир³. Розуміючи, що без флоту марно починати боротьбу, він наказав скрізь, де можна, будувати судна. Їх стали споруджувати у Фінікії, Кілікії, на верфях Родосу. Сам Антігон хвалився, що до літа у нього буде флот у 500 бойових кораблів⁴.

У той час як тривали приготування до морської війни, до Антігона в Сирію прибув син Полісперхонта Александр для узгодження спільних дій проти Кассандра. Випустивши маніфест про свободу й автономію еллінських полісів і про виведення македонських гарнізонів, Антігон залучив на свій бік багато грецьких міст⁵. Етолійці уклали з ним союз, острови Егейського моря також наслідували їхній приклад. Аргос готовий був зробити те саме,

¹ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 1; Диодор. Историческая библиотека, XIX, 57.

² Сапрыкин С. Ю. Понтийское царство. Государство греков и варваров в Причерноморье. Москва, 1996. С. 20.

³ Аппиан. Сирийские дела, 56.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 58.

⁵ Ранович А. Б. Эллинизм и его историческая роль... С. 90; Бокщанин А. Г. Парфия и Рим... С. 121.

скориставшись відсутністю в місті командира македонського гарнізону Аполлоніда. Аполлонід, який повернувся, жорстоко розправився з аргосцями: 500 осіб, які зібралися в Прітанеї на нараду, були живцем спалені¹. А в цей час Птолемей робив що міг: направив 100 кораблів до берегів Іонії, уклав союз із наймогутнішими царями Кіпру і також оприлюднив маніфест про свободу еллінських полісів². Зрозуміло, що Птолемей і Антігон хитрували, змагаючись в обіцянках свободи грекам.

Здавалося, що Птолемей змирився з втратою Сирії та Фінікії, хоча Тир уже понад сім місяців витримував облогу військ Антігона. Спущений на воду флот Антігона в 240 кораблів був готовий оскаржувати першість на морі з флотом Птолемея. Але володіння таким величезним флотом не дало йому особливих переваг: родоські кораблі були захоплені біля берегів Кілікії противником і виведені в Пелузій, а їхні команди перебиті. Наступною неприємністю для Антігона стала зрада Александра, сина Полісперхонта, який перейшов на бік Кассандра і почав захоплення міст у північній частині Пелопоннесу, а також втрата Кіпру, де взяли гору прихильники Птолемея. Усе це змусило Антігона шукати шляхів примирення з єгипетським сатрапом. Але ніхто із суперників не хотів поступатися, і незабаром переговори зайшли в глухий кут, що ще більше озлобило ворогуючі сторони³.

Військові дії перемістилися до Греції, де Кассандр і полководець Антігона Арістодем воювали за пелопоннеські міста. Так, Сікіон двічі переходив із рук у руки, під час вторинної облоги Александр, який перебіг до Кассандра, загинув. Його військо зуміло взяти місто, перебило захисників і змусило сікіонців визнати Кассандра. Ворожнеча Антігона і Кассандра не залишила байдужими грецькі поліси: акарнанці напали на еолійців, Беотія стала на бік Антігона, але швидко була приведена в покірність військом

¹ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 63.

² Там само, XIX, 62.

³ Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 93.

противника. Зіткнення в Епірі та Іллірії закінчилися на користь Кассандра¹.

У той час як Греція стала яблуком розбрату для претендентів на владу, в Азії настало деяке затишшя. Антігон ще довго безуспішно облягав Тир і тільки після 15 місяців облоги, домігшись повного виснаження фізичних і моральних сил захисників міста, зміг узяти його і ввести свій гарнізон. Птолемей не надав з моря підтримки Тиру, найважливішому місту Фінікії, через те, що він вважав за краще зміцнитися на Кіпрі та островах Егейського моря, а не починати військові дії у Фінікії². Незважаючи на перевагу в кількості військових кораблів, Антігон не наважувався вступати в бій з Птолемеєм, не дуже сподіваючись на досвідченість команд.

Тим часом, стратег Кассандра Препелай висадився на узбережжі Малої Азії. Антігон поспішив до Карії для приведення до покори сатрапа Асандра, який підкорився полководцю Кассандра. Військо Антігона вдруге вторглося в сатрапію, взяло Мілет і проголосило його автономію³. Після цих подій ім'я Асандра більше в джерелах не згадується⁴.

Вдруге підпорядкувавши Карію, Антігон ризикнув пустити в справу флот і відправив до грецьких берегів ескадру в 150 кораблів під командуванням Птолемея, свого племінника, «звільняти» еллінські міста. Обложивши Халкіду на Евбеї, флот Антігона не довів справу до кінця. Отримавши звістку про просування Кассандра, він пішов до берегів Малої Азії, де велася підготовка до європейського походу⁵.

Нарешті Антігон зважився на задуманий похід до Європи. Він підійшов до Геллеспонту і вже досяг Пропонтиди, коли одержав звістку про повернення Кассандра до Македонії та про наближення війська Лісімаха, яке не допустило союзу Візантія з азіатським правителем. За цих умов Антігон визнав недоцільним похід у Європу і повернув військо в Геллеспонтську

¹ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма... С. 92.

² Диодор. Историческая библиотека, XIX, 61.

³ Там само, XIX, 75.

⁴ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 361.

⁵ Цибукидис Д. И. Из истории эллинистической Греции... С. 121.

Фригію¹.

Намагаючись не випустити з уваги жодного з учасників ворожої коаліції, Антігон спробував домогтися відпадання Кірені та укласти союз з кіпрськими царями. Але військові підрозділи єгипетського сатрапа швидко навели порядок у Кірені та на Кіпрі; крім того, набіг на сирійське узбережжя, яке було захоплено Антігоном, дав багату здобич і багато рабів².

Настав слушний момент для відвоювання Сирії. Навесні 312 р. до н. е. Птоломей із військом у 22 тис. осіб (македоняни і найманці) виступив з Александрії, через Пелузій вторгся до Сирії та взяв в облогу Газу. Військо Деметрія, сина Антігона, яке намагалося затримати супротивника, було розбите і в безладді відступило³. Окрилений здобутою перемогою, Птоломей незабаром взяв Тир і низку інших міст фінікійського узбережжя. Деметрій зовсім пішов з Фінікії і сховався в Кілікії⁴.

Успішне проведення Птолемеєм військових операцій в Азії відкрило перед Селевком можливість походу до Вавилону, де залишався незначний гарнізон Антігона. Із загоном у 1 тис. осіб Селевк рушив відвойовувати «свою» сатрапію. За переказами, напередодні виступу він побачив чудовий сон, у якому Александр Македонський передбачив його майбутню могутність⁵.

У Вавилоні Селевк швидко впорався з гарнізоном Антігона, а місцеві вельможі та городяни зустріли його як царя. Незабаром йому підкорилися Мідія, Персида і Сузіана. Зустрічали його всюди захоплено, бо він був «добрий і справедливий»⁶. Прихід Селевка до Вавилону в перших числах жовтня 312 р. до н. е. спричинив встановлення у всій Передній Азії нового літочислення – ери Селевкідів⁷.

¹ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 77.

² Там само, XIX, 79.

³ Плутарх. Деметрий, 5.

⁴ Аппиан. Сирийские дела, 58.

⁵ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма... С. 62.

⁶ Chronicle of the Diadochi (321/320-309/308), p. 245.

⁷ Цибукидис Д. И. Древняя Греция и Восток. Эллинистическая проблематика греческой историографии (1850-1974). Москва, 1981. С. 42.

Після поразки біля Гази Деметрій зібрав у Кілікії нове військо і знову прийшов до Сирії. Несподівано напавши на гарнізон Птолемея, він захопив 7 тис. полонених і багату здобич, у такий спосіб взявши реванш за розгром біля Гази¹.

Здавалося, удача зрадила Птолемея, до того ж Антігон з Геллеспонтської Фригії рушив на підмогу до сина. Не бажаючи вплутуватися в бій з переважаючими силами супротивника, єгипетський сатрап зняв свої гарнізони і відступив на Ніл². Антігон не наважився на переслідування Птолемея в єгипетських землях, вочевидь пам'ятаючи сумний результат походу Пердікки. Прихід Селевка у Вавилон і захоплення ним Персиди, Сузіани і Мідії терміново вимагали перекидання основних сил на Схід³.

Похід Деметрія з 20-тисячним військом на Вавилон не дав практичних результатів. Утримати у своїй владі сатрапію він не зумів, але вивіз звідти багату здобич, піддавши вогню і мечу селища, храми, запаси продовольства⁴. Вавилонські клинописні хроніки того часу повідомляють про великий плач і стогони в країні⁵.

Не домігшись особливих переваг, ворогуючі сторони пішли в 311 р. до н. е. на укладення мирного договору. Мирний договір 311 р. до н. е. не вніс істотних змін у розстановку сил. Кожен із сатрапів підтвердив своє право на ті володіння, які мав. Кассандр залишився правителем Європи, Птолемея – Єгипту, а також прикордонних земель Лівії та Аравії, Лісімах – Фригії, Антігон – Азії. Про Селевка нічого не було сказано, оскільки Антігон не вважав його законним претендентом на Вавилонію, з ним ще довго йшов торг за володіння районами Передньої Азії⁶.

В. Тарн і М. І. Ростовцев відводять особливе місце договору 311 р. до

¹ Диодор. Историческая библиотека, XIX, 93; Плутарх. Деметрий, 6.

² Павсаний. Описание Эллады, I, 6, 5.

³ Зелінський А. Л. Від басилевсів-фараонів... С. 101.

⁴ Плутарх. Деметрий, 7.

⁵ Chronicle of the Diadochi (321/320-309/308), p. 247; Уилер М. Пламя над Персеполем... С. 187.

⁶ Фор П. Александр Македонский. Москва, 2011. С. 387.

н. е. як документу, що сприяв встановленню довгоочікуваного миру між еллінами і поверненню до полісно-автономної організації¹. Але ніхто з наступників Александра і не збирався проводити в життя те, що було зафіксовано в мирному договорі. Мета документа полягала в тому, щоб створити сприятливий клімат навколо ідеї «свободи і рівності» еллінських полісів. Це гасло мало широкий відгук у Греції та на Сході, ставши ідейним прапором майбутніх царів елліністичного часу².

Птолемей перший порушив мирний договір і вторгся в міста Кілікії під приводом виконання положення про «свободу й автономію», оскільки Антігон не прибрав звідти свої гарнізони. Провівши успішно цю операцію, Птолемей незабаром взяв в облогу Галікарнас. Однак на допомогу гарнізону прийшов Деметрій і відігнав загони єгипетського сатрапа до Мінда³.

Про війну Селевка з Антігоном за володіння Вавилоном і Верхніми сатрапіями джерела повідомляють дуже мало. Зокрема, вони називають Селевка повелителем Вавилону⁴. Арріан пише про допомогу, надану Птолемеєм Селевку воїнами, посланими з Єгипту через безводну пустелю до Вавилону. Через страшну спеку загін міг просуватися тільки вночі, везучи із собою питну воду⁵. Полієн повідомляє про битву Антігона з Селевком, у якій останній здобув перемогу⁶. Можливо, що битва відбулася на місці заснованого Селевком пізніше міста Нікефорій⁷. З наведених повідомлень можна зробити два висновки: Птолемей надав допомогу Селевку, і той остаточно підпорядкував собі Вавилонію. Щоправда, Антігон мав усі можливості отримати їх назад, але інтриги Птолемея в Малій Азії та в Греції

¹ Тарн В. Эллинистическая цивилизация ... С. 25; Ростовцев М. И. Эллинистическая Азия в эпоху Селевкидов... С. 44.

² Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 99.

³ Плутарх. Деметрий, 7.

⁴ Chronicle of the Diadochi (321/320-309/308), p. 244; Диодор. Историческая библиотека, XIX, 106.

⁵ Арриан. Индия, 43, 4.

⁶ Полиэн. Стратегемы, IV, 1.

⁷ Аппиан. Сирийские дела, 57.

не дозволили йому довше затримуватися в цьому регіоні¹.

Події розвивалися так, що Антігон поспішив на захід – до Малої Азії та Геллеспонту. Зусилля Антігона по залученню на свій бік кіпрського царя Ніокла увінчалися успіхом, між ними було укладено таємний договір. Але Птоломей, дізнавшись про віроломство кіпрського царя, підіслав до нього вбивць і таким чином повернув Кіпр у сферу єгипетського впливу².

Кассандр уклав союз із Полісперхонтом, купивши його за 100 талантів. Утихомиривши фракійців і покінчивши з ворожнечею понтійських міст, більш активно включився в боротьбу діадохів Лісімах. Бачачи намір Антігона перейти Геллеспонт, він заснував на кордоні Кардії місто Лісімахію, куди переселив багатьох кардійців³.

Птоломей, завершивши захоплення Кіклад і «звільнивши» Андрос, вступив в Істм. Сікіон і Коринф перейшли на його бік. Від пелопоннеських міст єгипетський сатрап зажадав грошей і провіанту в обмін на «свободу», але ті зволікали, вже не раз обмануті багатообіцяючими гаслами. В Афінах із нетерпінням чекали приходу Птолемея. Демократичні угруповання вже готувалися до повалення олігархічного правління Деметрія Фалерського, коли надійшла звістка, що Птоломей, формально підтвердивши мир із Кассандром та залишивши гарнізони в Сікіоні й Коринфі, залишив межі Греції⁴. Успіхи сицилійського тирана Агафокла, який взяв в облогу Карфаген, і відпадання Кірени змусили Птолемея повернутися до Єгипту і зайнятися зміцненням своєї влади в сусідніх землях. Негайний похід у Кірену повернув її в руки єгипетського сатрапа⁵.

До 307 р. до н. е. за територіальними надбаннями перевага була на боці коаліції Птолемея, Селевка, Кассандра і Лісімаха. Птоломей зберігав гегемонію в Егейському морі, зміцнивши свою владу на Кіпрі та Кікладах. Він володів також Коринфом, Сікіоном, Мегарами. Кассандр розпоряджався

¹ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 363.

² Диодор. Историческая библиотека, XX, 21; Полиэн. Стратегемы, VIII, 48.

³ Павсаний. Описание Эллады, I, 9, 10.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XX, 37.

⁵ Павсаний. Описание Эллады, I, 6, 80.

в Пелопоннесі та більшій частині Греції. Лісімах, який зміцнив свою владу у Фракії, визначав політику понтійських міст і Візантія. Селевк відчайдушно боровся за Вавилонію. У набагато гіршому становищі опинився Антігон, який відчайдушно боровся за втрачені землі в Малій Азії та Сирії. Змірившись із втратою земель за Євфратом, Антігон укріпився в західній частині Малої Азії і почав діяльно готуватися до європейського походу¹.

Отже, у 307 р. розпочався похід Антігона Гоната в Грецію. На чолі флоту перебував його син Деметрій Поліоркет, який прибув у Пірей з Ефеса на чолі ескадри в 250 кораблів. Деметрій Фалерський і гарнізони Кассандра, які не очікували таких швидких змін, вийшли назустріч «флоту Птолемея». Хитрий розрахунок Антігона, який відправив флот у Пірей, сплутав усі плани союзників, які очікували його приходу через Фракію². Як пише Плутарх, друзі радили Антігону спочатку підпорядкувати Афіни, ключ до всієї Еллади. Він так і вчинив, несподівано висадившись у Піреї³.

Деметрій, прибувши до Афін, заявив, що батько послав його з наказом звільнити місто, повернути йому колишні закони і традиційний лад. Афінські демократи вигнали олігархів і усунули з посади Деметрія Фалерського, який втік у Фіви, а пізніше – до Птолемея в Єгипет. Він більше не повернувся до політики, а захопився філологією і створенням Александрійської бібліотеки за матеріальної підтримки Птолемея⁴. Скинуті афінські олігархи постали перед судом і були страчені. Деметрій Фалерський заочно був засуджений до смерті⁵.

Афіни урочисто відзначили повернення до демократичного правління. Афінський демос ухвалив декрет на честь Лікурга Бутада, який протягом 15 років керував фінансами поліса і проявив себе з найкращого боку. Але особливих почестей удостоїлися Антігон і Деметрій, увінчані золотими вінками як «боги-визволителі». Крім того, на істмійських святах 291 р. до

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 102.

² Хабихт Х. Афины. История города... С. 134.

³ Плутарх. Деметрий, 8.

⁴ Боннар А. Греческая цивилизация. Ростов на Дону, 1994. Т. 2. С. 217.

⁵ Диодор. Историческая библиотека, XX, 45.

н. е. було оголошено хвалебний гімн на честь Деметрія Поліоркета, який наводить Афіней¹. Гімн на честь Деметрія Поліоркета показує не тільки раболіпство і запобігливий тон афінян, а й безсилля афінської демократії, яка сподівалася на нового завойовника, від примхи якого залежала доля довгоочікуваного миру².

Із повідомлень джерел не зрозуміло, чому Антігон обмежився захопленням Афін і після цього здійснив похід на Кіпр, який перебував під контролем коаліції у складі Птолемея, Кассандра і Лісімаха. Підкоряючись наказу Антігона, Деметрій на початку 306 р. до н. е. залишив Афіни і з частиною флоту відплив до Малої Азії. У Кілікії, збільшивши кількість бойових кораблів до 110, а транспортних суден до 53, Деметрій почав готуватися до вирішальної битви з Птолемеєм за Кіпр³. Потім, безперешкодно досягнувши пункту призначення, Деметрій висадив солдатів у північно-східній частині острова та скерував їх до Саламіну. Флот відплив туди ж. Морська битва при Саламіні з флотом Птолемея (200 кораблів) закінчилася перемогою Деметрія.

Після цієї битви Антігон і Деметрій прийняли царський титул, прагнучи підкреслити свою верховенство серед інших діадохів⁴. Утім, невдовзі Птолемеї, Лісімах і Кассандр зробили те саме, а через рік проголосив себе царем Селевк⁵. Так, 306 рік до н. е. завершив формальний розпад держави Александра на три царства: Птолемеїв, Антігонідів, Селевкідів.

Однак міжусобні війни не припинилися, військові дії з Греції перемістилися в Азію. Втративши Кіпр, Птолемеї готувалися до удару у відповідь, а Антігон обмірковував план захоплення Єгипту. Основного удару

¹ Левек П. Эллинистический мир. Москва, 1989. С. 115.

² Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 104.

³ Диодор. Историческая библиотека, XX, 37.

⁴ Нефедов К. Ю. О возникновении культа Антигона Одноглазого // Древности 1997-1998. 1997-1998. С. 92.

⁵ Диодор. Историческая библиотека, XX, 53; Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 2; Аппиан. Сирийские дела, 54.

Антигон мав намір завдати по Пелузію, блокувавши єгипетську фортецю. Антигон повів сухопутне військо від Оронта через Келесирію і Газу до єгипетського кордону. Вироблений ним план передбачав одночасну атаку Пелузії з суші та моря. Але штормова погода завдала істотної шкоди ескадрі, якою командував Деметрій, а перейти протоки Нілу біля Пелузії не представлялося можливим, оскільки сторожові пости Птолемея тримали переправи під контролем¹.

Час минав, армія Антигона стояла в бездіяльності, а Птоломей не мав наміру вступати у відкритий бій із противником. У війську Антигона почалися нарікання, не вистачало продовольства і води. Антигону довелося віддати наказ до відступу і повернутися до Сирії². Можливо, що невдалий похід до Єгипту спонукав Антигона почати облогу Родосу задля послаблення позицій Птолемея в середземноморській торгівлі³. За часів Александра на Родосі стояв македонський гарнізон, але після смерті царя родосці вигнали його. Нейтралітет острова в чварах наступників Александра забезпечив йому процвітання торгівлі з Єгиптом, Аравією, Індією. Поза сумнівом, володіння Родосом дало б Антигону низку особливих переваг у справах Середземномор'я⁴.

Влітку 305 р. до н. е. Деметрій із 40-тисячним військом взяв в облогу м. Родос. Облога тривала цілий рік, але, незважаючи на застосування новітньої облогової машини – гелеполи⁵, Деметрій не зміг узяти місто, яке одержувало певну матеріальну допомогу від Птолемея, Лісімаха і Кассандра⁶. Тривала облога Родосу дала змогу Кассандру активізувати свою діяльність у Греції, тому Антигон запропонував синові якнайшвидше підписати мир із родосцями й поспішити в Елладу. Мир залишив у недоторканності самостійність родосців та їхнє право вільної торгівлі. Союз

¹ Диодор. Историческая библиотека, XX, 76.

² Плутарх. Деметрий, 19; Диодор. Историческая библиотека, XX, 76.

³ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 368.

⁴ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 189.

⁵ Левек П. Эллинистический мир... С. 152.

⁶ Диодор. Историческая библиотека, XX, 81-82.

із Деметрієм та Антігоном не вимагав від них розриву дружніх зв'язків із Птолемеєм¹.

За час відсутності Деметрія в Греції Кассандр уклав союз із Беотією, ввів свої гарнізони в Халкіді й Еритрею, а потім почав облогу Афін. Флот Деметрія, що пристав біля берегів Авліди, висадив військо, яке витіснило гарнізони Кассандра з Халкіді. Кассандр не став більше облягати Афіни, а через Фіви відійшов до Фермопіл для захисту македонського тилу. Так Деметрій повернув у Греції те, що втратив за час своєї відсутності².

Не задовольняючись досягнутими рубежами, Деметрій рушив до Пелопоннесу «звільняти» еллінські поліси. Спочатку він узяв Сікіон, зрив місто вщент, а його жителів переселив у нове – Деметріаду³. Невдовзі впав і Коринф⁴. Деметрій повернувся до Афін переможцем. Дорогою до міста його зустрічали з божественними почестями і уклінно схилені люди виконували на честь Деметрія хвалебний пеан⁵. «Звільнивши» більшу частину Греції, Деметрій скликав представників еллінських міст до Коринфа для поновлення договору 338-337 рр. до н. е. На з'їзді він запропонував обрати себе гегемоном греків. Там же було вирішено здійснити похід до Македонії⁶.

Передчуваючи неминучість військового зіткнення з переважаючими силами Деметрія, Кассандр звернувся до Антігона з пропозицією миру, але отримав відмову. Після цього він став підбивати своїх союзників, Лісімаха, Птолемея і Селевка, почати військові дії в Малій Азії проти Антігона, щоб уникнути вторгнення Деметрія в Македонію⁷. Приєднавшись до союзників, Кассандр більшу частину військ під командуванням Препелая передав Лісімаху для перекидання в Азію, а сам на чолі 30 тис. воїнів перегородив Фермопільську ущелину, очікуючи на підхід Деметрія. Але Деметрій обрав

¹ Плутарх. Деметрий, 22.

² Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 107.

³ Павсаний. Описание Эллады, II, 7.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XX, 103.

⁵ Плутарх. Деметрий, 34; Афинея. Пир мудрецов, VI, 253.

⁶ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 369.

⁷ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 2, 15.

інший шлях. З Афін він переправився на Евбею і берегом Пагаситської затоки кинувся у Фракію. Кассандр також поспішив до Фракії, але жодна з ворогуючих сторін не розпочинала активних дій, мабуть, чекаючи звісток про становище в Азії¹.

Тим часом важливі події відбувалися на Сході. Зростаюча могутність Селевка, який утвердився в східних сатрапіях, турбувала Антігона, але війна на заході забиравала всі людські та матеріальні ресурси. А Селевк тим часом розширював свої володіння, окрім Вавилонії він уже володів Сузіаною, Персідією, Бактрією і претендував на Індію.

Після смерті Александра Чандрагупта виступив ініціатором боротьби проти греків і македонян і спонукав індійців до зміни правління². У цю боротьбу долучився і Евдем, який залишався останнім грецьким правителем після вбивства сатрапа Філіппа. Ставши на бік Чандрагупти, він убив Пора³. Оскільки зі смертю Александра антимакедонські настрої в Індії посилювалися, Евдему небезпечно було залишатися в Пенджабі, і він, захопивши бойових слонів, назавжди пішов з Індії⁴. Потім він потрапив до рук Антігона і був страчений. Сатрапа в Індію більше не посиляли, а міжусобна ворожнеча Чандрагупти і Нанда привела туди Селевка⁵. Подробиці походу не дійшли до нас, але відомо, що Селевк уклав мирний договір з Чандрагуптою, визнав його право на Пенджаб, а також на східні області Гедросії, Арахозії та Паропаміса, отримавши натомість 500 бойових слонів. Схоже, що Селевк уникав конфліктів зі східними сусідами⁶.

Владнавши справи на Сході, він рушив на захід проти Антігона. Селевк гаряче відгукнувся на пропозицію Кассандра виступити єдиним фронтом

¹ Диодор. Историческая библиотека, XX, 113.

² Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 4, 18; Ртвеладзе Э. Александр Македонский в Бактрии и Согдиане. Ташкент, 2002. С. 162.

³ Попов А. А. Греко-бактрийское царство. Санкт-Петербург, 2008. С. 14.

⁴ Бартольд В. В. Греко-бактрийское государство и его распространение на северо-восток // Бартольд В. В. Сочинения. Москва, 1964. Т. 2. Ч. 2. С. 455.

⁵ Бонгард-Левин Г. М. Древняя Индия. Москва, 1969. С. 275.

⁶ Страбон. География, XV, 724; Аппиан. Сирийские дела, 55; Бонгард-Левин Г. М. Индия эпохи Маурьев. Москва, 1973. С. 117.

проти Антігона й завдати йому вирішального удару в Малій Азії, де його влада стабілізувалася¹.

Влітку 302 р. до н. е. Лісімах перейшов через Геллеспонт, вторгся в Геллеспонтську Фригію і взяв в облогу Абідос. Стратег Кассандра Препелай почав підкорення Еоліди та Іонії. Взявши Ефес, Препелай звільнив там родоських заручників Деметрія і пішов у Лідію до Сард. На той час Лісімах уже досяг Фригії².

Антігон, який перебував у Сирії і не очікував появи армій Кассандра і Лісімаха в Малій Азії, вирушив до Кілікії. У Тарсі він виплатив тримісячну платню війську, а потім попрямував до Фригії на пошуки Лісімаха. Антігон розраховував ще до приходу Селевка і Кассандра покінчити з Лісімахом. Але Лісімах тричі вислизав від переслідувача і, сховавшись у Віфінії, став чекати Селевка³. У цей час Антігон, бачачи енергійні дії союзників з усіх боків, Птолемей висадився в Келесирії і обложив Сидон, а Селевк перейшов Тигр, чим викликав з Греції Деметрія⁴. Деметрій, який висадився в Ефесі, повернув місту колишнє правління, вигнав гарнізон Кассандра й очистив від ворога узбережжя Геллеспонта і Пропонтиди. В одній із сутичок із союзниками Деметрій відбив обози Лісімаха⁵.

Пізньої осені 302 р. до н. е. до союзників приєднався Селевк, який привів військо до Каппадокії і розташувався там на зимові квартири. До весни 301 р. до н. е. в Малій Азії біля Іпса зосередилися ворожі армії: Деметрій з'єднався з Антігоном, а Селевк – з Лісімахом. Чисельність ворогуючих сторін була майже рівною, тільки за числом слонів військо Селевківка і Лісімаха майже вчетверо перевищувало сили Антігона⁶.

Битву при Іпсі почали кінні загони Деметрія. Вони атакували фланги Селевка, які здригнулися і відступили. Захопившись гонитвою, Деметрій

¹ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 4.

² Диодор. Историческая библиотека, XX, 107.

³ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 198.

⁴ Плутарх. Деметрий, 28.

⁵ Полиэн. Стратегемы, IV, 12, 1.

⁶ Шофман А. С. Распад империи Александра... С. 111.

пішов далеко вперед, відірвавшись від основних сил. У цей пролом Селевк рушив слонів, які відрізали кінноту Деметрія. Селевк і Лісімах одразу ж оточили фалангу Антігона і стали стискати кільце охоплення. Фалангіти, не витримавши атаки, побігли, Антігон, покинутий усіма, впав, убитий ворожою стрілою. Військо Антігона було повністю розгромлено, а Деметрій із загоном кінноти втік в Ефес¹.

Так закінчив свій життєвий шлях 85-річний полководець Александра, який докладав запеклих зусиль зберегти в цілості світову державу і безжально усував зі свого шляху всіх, хто опирався його волі. Але жоден військовий талант не був у змозі стримати процес розпаду. Спроба Антігона виявилася настільки ж неспроможною, як і зусилля Евмена. Розпад йшов своєю чергою, незважаючи на відчайдушну протидію йому Полісперхонта в Європі й Антігона в Азії².

Азійські володіння Антігона поділили між собою Селевк і Лісімах, основні учасники битви при Іпсі, хоча деякі землі у Фінікії (Тир і Сидон) і Малій Азії (Мілет) залишилися в руках Деметрія³.

Селевк отримав панування над Сирією по цей бік Євфрату аж до самого моря та над Фригією до її половини. Він також володів Месопотамією, Вірменією, Каппадокією⁴. Лісімах захопив більшу частину Малої Азії: Фригію Геллеспонтську, іншу половину Великої Фригії до Тавра, Гераклею Понтійську, Віфінію, Пафлагонію і Понт. Птолемея, який не брав участі в битві при Іпсі, самовільно оволодів Сирією і Палестиною⁵. Це були землі, що відійшли за договором до Селевку, але спочатку він не заперечував проти їхньої окупації Птолемеєм, мабуть пам'ятаючи минуле заступництво єгипетського сатрапа під час його переслідування Антігоном. Кассандр зберіг за собою Македонію і деякі володіння в Греції. Про Полісперхонта джерела більше нічого не повідомляють, з цього часу він уже ніде більше не

¹ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 371.

² Дройзен И. История эллинизма... С. 223.

³ Плутарх. Деметрий, 32.

⁴ Аппиан. Сирийские дела, 55.

⁵ Диодор. Историческая библиотека, XX, 113.

згадується¹.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що період з 316 по 301 рр. до н. е. став часом домінування на політичній арені Антігона Гоната і його сина Деметрія Поліоркета. Ця епоха остаточно закріпила тенденцію, що з'явилася раніше, спрямовану на виникнення нових держав. Навіть Антігон, який тривалий час підтримував ідею єдиної імперії, врешті-решт, прийняв царський титул, чим спровокував решту діадохів наслідувати його приклад. Другий етап боротьби претендентів за владу після смерті Александра закінчився битвою при Іпсі (301 р. до н. е.), яка начисто відкинула ідею збереження в цілості спадщини македонського царя. Питання про життєздатність держави Александра було вирішене негативно і єдиній монархії прийшов кінець, світова імперія розпалася на окремі елліністичні царства. Утім, хоча більшість учасників «кривавого двадцятиріччя» пішли з життя, ті, що залишилися живими, продовжили боротьбу за владу і розширення сфер впливу.

¹ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 201.

Розділ 3. Закінчення боротьби діадохів і утворення незалежних держав (301-280 рр. до н. е.)

Новий етап у боротьбі діадохів почався після смерті битви при Іпсі в 301 р. до н. е. і смерті Антігона Гоната. Після всіх цих подій у коаліції у складі Птолемея, Лісімаха, Кассандра і Селевка залишився один супротивник – Деметрій, але суперництво кожного з членів союзу, їхня ворожнеча і недовіра один до одного не тільки завадили їм виступити єдиним фронтом проти сина Антігона, а й спровокували нові військові дії. Додатковим чинником для продовження кровопролитної боротьби став нерівний і несправедливий поділ провінцій Антігона після битви при Іпсі.

Птолемей, який не надав жодної допомоги своїм союзникам під час важких і рішучих операцій у Малій Азії, нічого не отримав із володінь переможеного Антігона. Більшу частину антігонівських володінь захопили два переможці при Іпсі: Лісімах і Селевк. Останній отримав управління над Сирією між Євфратом і морем та Фригією до середини цього району. Крім того, він заволодів Месопотамією, Вірменією, північною Каппадокією, персами, парфянами, арабами, тапурами, Согдіаною, Арахозією та Гірканією¹. У 301-300 рр. до н. е. Селевк приєднав до своїх земель значну частину західної Азії, яка доти перебувала під владою Антігона². Нарешті, до своїх придбань у Верхній Сирії та Малій Азії Селевк приєднав інші землі, що дуже стурбувало його колишнього союзника Птолемея³. Решта Малої Азії мала перейти до Лісімаха⁴. Македонія та Еллада залишилися за Кассандром, оскільки він не претендував на землі Антігона Гоната в Азії⁵.

Зростаюча могутність Селевка і самовільне захоплення Птолемеєм частини його володінь вели до неминучого конфлікту між ними. Союз чотирьох колишніх сподвижників Александра розпався, бо їхні інтереси

¹ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 206.

² Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XV, 4, 10-21.

³ Диодор Сицилийский. Историческая библиотека, XX, 102.

⁴ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма... С. 75.

⁵ Дройзен И. История эллинизма... С. 424.

стали несумісними¹. Птолемей уклав союз із Лісімахом і видав за нього свою дочку Арсіною², а Селевк скріпив узи дружби з колишнім ворогом, Деметрієм, одружившись з його дочкою Стратонікою³. Таким чином, за півтора-два роки після битви при Іпсі коаліція, заснована в 302 р. до н. е. проти Антігона і його сина, не тільки розвалилася, а й навіть утворилося два нових угруповання: одне включало Селевка та Деметрія, а друге – Птолемея, Лісімаха і Кассандра. Військове протистояння в Азії готове було перерости у відкритий конфлікт, але смерть Кассандра 297 р. до н. е. перемістила центр ворожнечі до Македонії та Греції⁴.

Після битви при Іпсі Афіни зрадили союзу з Деметрієм і вигнали з поліса його ставленика Статокла. Нейтралітет афінської демократії одразу ж поспішили визнати Кассандр і Лісімах, які надіслали в дар афінянам 10 тис. медимнів пшениці. Грецькі міста порушили рішення Коринфського союзу, Беотія та Аргос вигнали гарнізони Деметрія⁵. На чолі Афін став демократичний діяч Лахар. Свої зусилля він спрямував на оборону поліса і створення боєздатного війська, запровадивши систему добровільної служби в народному ополченні замість обов'язкової військової повинності. Через брак коштів на оборону та озброєння Лахар конфіскував усі храмові скарби і навіть зняв золоте покривало з богині Афін⁶.

Водночас, після битви при Іпсі та недовгого перебування в Ефесі Деметрій висадився в Кілікії. Тут він готувався перебратися до Аттики, коли до нього прийшла звістка про повстання афінян і захоплення його майна, що зберігалося в цьому місті. З огляду на свої обставини, він обмежився обережними протестами і зажадав повернення кораблів, залишених ним у Піреї. Як тільки вони йому були повернуті, він поплив на Коринфський

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 116.

² Плутарх. Пирр, 4.

³ Плутарх. Деметрий, 31.

⁴ Дройзен И. История эллинизма... С. 311.

⁵ Хабиht X. Афины. История города... С. 112.

⁶ Плутарх. Деметрий, 34; Павсаний. Описание Эллады, I, 27, 7.

перешийок¹. Втрата Афін була для Деметрія важким ударом, бо разом із цим містом він втратив важливу морську і фінансову базу. Становище і вплив Деметрія Поліоркета слабшають не лише в Аттиці. Його гарнізони були вигнані звідусіль або ж перейшли на бік ворога. Не краще йшли його справи і в Західній та Центральній Греції: етолійці, які уклали союз з беотійцями, також порвали з сином Антігона².

Майже повністю втративши свій вплив у Греції, Деметрій залишив там епірського царя Пірра³, який хоробро бився в битві при Іпсі в лавах атигонівської армії, а сам вийшов у море, щоб напасти на володіння Лісімаха, який зайняв відверто проафінські позиції⁴. Деметрій, висадившись у Халкідіці, розграбував Херсонес Фракійський і роздав величезну здобич своїй армії. Характерно, що Лісімах не отримав жодної підтримки від своїх колишніх союзників. Плутарх вельми правдоподібно пояснює це тим, що для них Лісімах був набагато сильнішим і небезпечнішим, ніж син переможеного в битві при Іпсі⁵.

В свою чергу Деметрій із союзу з Селевком не забарився отримати користь. Поки його новий союзник тимчасово стояв осторонь конфліктів, він відновив боротьбу з братом Кассандра – Плейстархом і зайняв всю Кілікію. Лісімах зробив марну спробу змусити його зняти облогу з кілікійського міста Соли. А. С. Шофман припускає, що Деметрій напав на Кассандра зі схвалення Селевка. Причому, головною метою міг бути Птолемей⁶.

Таким чином, за досить короткий термін Деметрію Поліоркету вдалося дещо послабити наслідки розгрому 301 р. до н. е. Але незабаром його становище помітно ускладнилося. Селевк, стурбований військовими успіхами і територіальними захопленнями сина Антігона Гоната, а також прагнучи зміцнити своє панування в Сирії, зажадав від останнього передати

¹ Плутарх. Деметрий, 33.

² Там само, 34.

³ Плутарх. Пирр, 4.

⁴ Королев К. Войны античного мира. Македонский гамбит... С. 309.

⁵ Плутарх. Деметрий, 35.

⁶ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 118.

йому Кілікію і міста Тир і Сидон. Деметрій не підкорився цій вимозі. Готуючись до опору, він розмістив гарнізони в містах, які вимагав Селевк. Утім, цього разу справа до конфлікту не дійшла¹. Цей епізод свідчив про те, що кожен із діадохів думав лише про свої особисті інтереси, давним-давно забувши про інтереси самої імперії.

Утім, становище «держави» Александра через три-чотири роки після битви при Іпсі помітно змінилося. Великі й важливі зміни стосувалися Деметрія. Сильно ослаблений у 301 р. до н. е., він показав себе здатним, завдяки морським і військовим ресурсам, які він ще мав у своєму розпорядженні, та завдяки винятковій енергії, відновити свій престиж і вплив, знову посісти чільне становище в міжнародному політичному житті, заручившись підтримкою Селевка, та здійснити помітні надбання. Становище Птолемея, навпаки, зовсім не покращилося. Його усунення від участі в розподілі антигонівських володінь у 301 р. до н. е. не було нічим компенсовано. Сирія постійно перебувала під владою Селевка. Тир і Сидон залишалися в руках Антигона, який захопив Самарію, під загрозою була і Келесирія. Так само ослабли позиції Лісімаха, царя Фракії і частини Малої Азії. Він втратив дружбу Селевка, його союзника в 302-301 рр. до н. е., а Кілікія, що знаходилася на фланзі його азіатських володінь, потрапила в руки його ворога Деметрія. Ще гіршим було становище македонського царя Кассандра, чиє здоров'я підточувала хвороба. Він помер навесні 297 р. до н. е., залишивши своєму старшому синові Філіппу, який пережив батька на чотири місяці, велике царство. Але військова міць і престиж колись впливового царя серйозно ослабли задовго до битви при Іпсі, а події трьох останніх років не могли зміцнити його становища².

Після цього на довгі роки військовий конфлікт перекинувся в Європу. Почалася боротьба за спадщину Кассандра, який не залишив спадкоємця, здатного захистити Македонію від небезпеки, що загрожувала їй.

¹ Дройзен И. История эллинизма... С. 431.

² Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 119-120.

Македонськими царями стали два його молодших сини – Антіпатр і Александр – стали македонськими царями. Перший отримав в управління східну Македонію, а другий – західну, включно з Фессалією¹. Незабаром Антіпатр вигнав з Македонії свого брата Александра, який попросив допомоги одночасно в Деметрія і в Пірра².

У цей час Деметрій був зайнятий наступом на Грецію. Насамперед, це стосувалося Афін, проти яких були прийняті жорсткі економічні санкції³. Завоювавши панування на морі, завдяки 300 кораблям, що були надіслані з Кіпру та Пелопоннесу, Деметрій зміг серйозно зашкодити постачанню Афін, тероризуючи головних імпортерів їхнього продовольства: якщо корабель віз зерно для афінян і потрапляв до нього в руки, то він вішав і торговця, і капітана судна. Тож у місті почався голод, бо воно було позбавлене не лише зерна, а й інших продуктів харчування. Сіль і пшениця, зокрема, продавалися за надмірно роздутими цінами⁴. Але навіть за цих умов афіняни на чолі з тираном Лахаром не збиралися капітулювати, бо не втрачали надії на внутрішні суперечності між діadoхами, будучи впевненими в тому, що суперники Деметрія в Азії та Єгипті навряд чи бажають його посилення⁵. Один із них, Птолемей, відправив на допомогу обложеним обоз із продовольством зі 150 кораблів, які дісталися до вод Етни. Але Поліоркет виставив проти них подвійну кількість кораблів, і караван суден Птолемея не наважився продовжити свій шлях і втік. Відступ єгипетських суден зробив становище Лахара безнадійним. Йому нічого не залишалося робити, окрім як покинути Афіни і сховатися в Беотії. У підсумку опір було припинено, і Деметрій вступив у місто⁶. Отже, наприкінці 295 або на початку 294 рр. до н. е., Деметрій Поліоркет завоював Афіни, які сім років тому він був змушений покинути.

¹ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 209.

² Плутарх. Пирр, 6.

³ Хабихт Х. Афины. История города... С. 117.

⁴ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма... С. 104.

⁵ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 371.

⁶ Полиэн. Стратегемы, IV, 7, 1; Плутарх. Деметрий, 34.

Вдала кампанія дала привід синові Антігона для захоплення всієї Греції, а насамперед Спарти. І з цією метою навесні або влітку 294 р. до н. е. він рушив проти Лакедемона. Недалеко від Мантинеї Деметрій зіткнувся з армією спартанського царя Архідама IV. Останній кинувся йому назустріч, але був розбитий і втік. Трохи згодом Поліоркет проник у Лаконію і поблизу Спарти здобув другу перемогу, яка вивела з ладу 700 лакедемонян¹. Деметрій міг досить легко захопити місто, але відмовився від цієї операції, бо отримав тоді неприємні звістки про втрату деяких своїх володінь в Азії. Лісімах захопив Ефес, перейменувавши місто на Арсіною. Селевк узяв Кілікію, Птоломей – Кіпр (окрім Саламіна) і Мілет². Утім, Деметрій настільки занурився в європейські справи, що втрата азійських володінь не засмутила його. Він прагнув до Македонії, де після смерті Кассандра, як ми вже згадували, спалахнула боротьба за владу між його синами.

У македонські справи вже втрутився епіротський цар Пірр, який з 295 р. до н. е., за твердженням Плутарха, виношував широкі задуми³. Скориставшись запрошенням одного з македонських царів, Пірр негайно попрямував до Македонії та зажадав в Александра за послугу, яку він готувався йому надати, поступитися Тімфеєм, тобто верхньою долиною головної фессалійської річки Пеней, Амбракією, Акарнанією і містом Амфілох. Александр задовольнив усі ці вимоги, і Пірр поставив гарнізони в цих пунктах, що позбулися, таким чином, своєї незалежності⁴. Потім він рушив на Антіпатра і захопив для Александра території, які в нього забрав його брат. Антіпатр розраховував на допомогу фракійського царя Лісімаха, з донькою якого Еввідікою він одружився. Але Лісімах вів тоді важкі військові дії проти гетів, і не мав можливості підтримати зброєю свого зятя⁵.

Такі були справи, коли в Македонію вступив Деметрій, покликаний Александром під час жорстокої боротьби зі своїм братом. У місті Діон він

¹ Плутарх. Деметрій, 35.

² Страбон. Географія, XIV, 640.

³ Плутарх. Пірр, 7.

⁴ Дройзен И. История эллинизма... С. 437.

⁵ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XVI, 1, 19.

зустрів Александра, який влаштував йому теплий прийом і висловив свої дружні почуття, але відмовився від його допомоги у зв'язку з тим, що, завдяки втручання Пірра, його становище зміцнилося. Ця звістка викликала роздратування і розчарування Деметрія, який вирішив жорстоко покарати того, кого йому не вдалося перетворити на свого підданого і боржника. Не висловивши свого злочинного наміру, він без заперечень покинув Македонію, прямуючи до Фессалії, куди його супроводжував Александр. Прибувши в Лариссу, вони взаємно влаштовували свята і бенкети і одночасно будували один проти одного підступи. На одному з таких бенкетів, за наказом Деметрія, Александра було вбито разом із його охоронцями. Македоняни, втомлені від постійних військових дій, пішли на перемир'я з Деметрієм, бо брат Александра Антіпатр, який лишився живим, був їм неадекватний, як вбивця своєї матері Фессалоніки – сестри Александра Македонського, і тому вони не могли бажати кращого монарха, ніж Деметрій, якого вони проголосили царем Македонії¹.

Підживлюваний жагою захоплення все нових земель і переслідуючи законного царя Македонії та брата вбитого ним Александра Антіпатра, Деметрій вторгся до Фракії, на чолі якої продовжував перебувати Лісімах. Останній нічого не зміг вдіяти з цим, через тривалу війну з придунайськими гетами, яка забирала всі його сили, і був змушений був піти на укладення миру з Деметрієм². Утім, скориставшись полоном Лісімаха гетами, Деметрій знову вторгся до Фракії, щоправда, не домогшись жодного успіху³.

Таким чином, протягом 296-294 рр. до н. е. Деметрій Поліоркет помітно розширив свою владу в Греції і на півночі цієї країни. Хоча обставини завадили йому заволодіти Лакедемоном, зате він зайняв Афіни, додав до володінь Беотію, а потім і Фессалію, і захопив велику й багату Македонію, яку багато років тому його батько марно намагався відібрати у Кассандра.

¹ Плутарх. Деметрій, 36.

² Юстин. Епітома сочинения Помпея Трога, XVI, 1, 19.

³ Диодор Сицилийский. Историческая библиотека, XXI, 12; Страбон. География, VII, 302.

Розширення влади Деметрія занепокоїло царя Епіру Пірра, який прагнув нової боротьби за розподіл сфер впливу. І вона невдовзі розпочалася між ними. Деметрій Поліоркет рясно спустошив Епір. У відповідь Пірр вторгся в Македонію. Він просунувся до міста Едесси, не зустрічаючи опору, а багато жителів навіть приєдналися до завойовника. Тільки з великими труднощами Деметрій зміг змусити відступити військо Пірра¹.

Утвердившись у завойованих землях, Деметрій почав будувати великі плани щодо завоювання всіх земель, де царював його батько. За даними Плутарха, він зібрав 110 тис. чоловік піхоти і кінноти і збирався побудувати в Піреї, в Халкіді, в Коринті і Пеллі флот у 500 кораблів². Однак, щоб успішно і спокійно здійснити задуманий грандіозний захід, потрібно було укласти мир з Пірром, який, як ми вже говорили, напав і пограбував Македонію і міг навіть її завоювати, поки Деметрій воював би на Егейському морі та в Азії. Договір із Пірром було укладено 289 р. до н. е. Цілком ймовірно, він передбачав деякі переваги для епірського царя і союзників Пірра етолійців. Якими великими не були б поступки Поліоркета, він усе ж зберігав загалом свої македонські та еллінські володіння і більшу частину своїх військових, морських і фінансових ресурсів³.

Посилення Деметрія і його широкомасштабна військова підготовка, тепер занепокоїли не тільки його сусідів на кшталт Епірського царя, а й решту діадохів. Ініціатором укладення нового союзу проти Деметрія став Лісімах, чий царство син Антігона ледве не завоював у 292-291 рр. до н. е.

Договір було укладено в 290 р. до н. е. між Птолемеєм, Селевком і Лісімахом⁴. У цей самий час Лісімах відправив послів до царя Епіру, щоб переконати його вторгнутися в Македонію і не брати більше до уваги договір, укладений ним із сином Антігона⁵. Цю пропозицію Пірр зустрів співчутливо. Для такого рішення в нього було достатньо причин. Його

¹ Плутарх. Пирр, 7.

² Плутарх. Деметрий, 38.

³ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 122.

⁴ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 214.

⁵ Плутарх. Пирр, 10.

дружина Ланасса дочка сіракузького царя Агафокла, роздратована зрадами чоловіка, покинула його і повернулася на острів Коркіру. Незабаром з нею одружився Деметрій, який прибув на острів і залишив там гарнізон. Агафокл Сіракузький, батько Ланасси, уклав договір дружби і союзу з Деметрієм. Цей новий союз із сіракузьким царем, а також захоплення важливого стратегічного пункту Коркіри вельми полегшили Деметрію відносини із західними греками. Таке розширення влади й престижу македонського царя непокоїло царя Епіру, який мав підставу бачити загрозу безпеці своїх берегів з боку македонського гарнізону Коркіри¹.

Військові дії розпочалися 288 р. до н. е. У той час як Птоломей збирався атакувати Деметрія в Азії, на Кікладах і в Греції, царі Фракії та Епіру напали на Македонію: один зі сходу, другий – із південного заходу й страшенно розграбували захоплені території². Тоді Деметрій залишив у Греції сина Антигона Гоната, а сам виступив проти Лісімаха, який захопив Амфіполь. Але невдовзі дізнався, що цар епірський з надзвичайною швидкістю сягнув Беройї та без зусиль оволодів нею³. Ця новина викликала страх у солдатів Поліоркета. Багато хто пропонував, як пише Плутарх, відступити під приводом повернення додому, а насправді, долучитися до армії Лісімаха⁴. Тоді Деметрій вирішив призупинити операції проти останнього і рушити проти Пірра. Але він помилився, щойно йому ледве вдалося розміститися перед Беройєю, безліч його воїнів, які тривалий час захоплювалися хоробрістю царя Епіру, стали перебігати на його бік, спочатку таємно, потім відкрито. У цьому хвилюванні були замішані епіроти, послані Пірром, які видавали себе за македонян⁵. Подія набула такого розмаху, що Поліоркет, зневірившись приборкати хвилювання, повернувся у свій намет, зняв там багатий костюм, накинув на плечі коричневий плащ і

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 123.

² Диодор. Историческая библиотека, XXII, 12.

³ Плутарх. Пирр, 11.

⁴ Плутарх. Деметрий, 44.

⁵ Плутарх. Пирр, 11.

потайки втік. Його намет був пограбований і зруйнований¹. Пірр захопив табір Деметрія і припинив заворушення, за що був проголошений царем Македонії².

Трохи згодом після проголошення Пірра царем Македонії та віддачі йому спадщини Поліоркета Лісімах прибув у Беройю і заявив, що Македонію потрібно справедливо розділити між переможцями. Пірр, не будучи впевненим у македонянах, у яких цар Фракії Лісімах мав значний вплив, не заперечував проти претензій останнього, унаслідок чого землі й міста Македонії були розділені. Пірр отримав більшу частину царства Деметрія, а саме західну частину його володінь, а Лісімах – східну, кордон пройшов по річці Аксій³.

Так після шести-семи років царювання впало панування Поліоркета на півночі Еллади. Щоправда, він зберіг на півострові сильні позиції, однак їм загрожували устремління інших монархів, а також сильне невдоволення його підданих. Незабаром для нього були втрачені Афіни. У цьому місті, де завжди була опозиція проти Деметрія, вона помітно поживавилася після важкої поразки, завданої Лісімахом Поліоркетові навесні 288 р. до н. е. Успіхи єгипетського флоту і його наближення до Пірею могли лише посилити цю опозицію⁴. У 287 р. до н. е. афіняни атакували гарнізон Деметрія на Мізейському пагорбі й захопили його⁵. Коли Поліоркет повернувся з Халкідіки до Греції, він почав облогу Афін, але до кінця її не довів, бо боявся приходу військ Пірра, якого покликали на допомогу Афіни. Йому довелося зняти облогу з Афін і укласти з афінянами мирний договір⁶.

Пірр, який підійшов із військом до Афін після закінчення облоги, також уклав із Деметрієм мирний договір. Згідно з його умовами Поліоркет визнавав панування Пірра в Македонії, а цар Епіру зобов'язався поважати

¹ Плутарх. Деметрий, 44.

² Плутарх. Пірр, 11.

³ Павсаний. Описание Эллады, III, 11, 4.

⁴ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 217.

⁵ Хабиht X. Афины. История города... С. 120.

⁶ Там же. С. 121.

владу Деметрія в грецьких районах, які той зберігав¹. У переговорах брав участь також Птолемей. Цар Єгипту мав свої підстави, бажаючи позбавити Деметрія конфліктів у Македонії та Греції й тим самим полегшити його дії проти діадохів Фракії та Сирії – відкритих або можливих суперників царя Єгипту².

Незабаром Деметрій залишив Елладу, де залишив свого сина Антігона Гоната захищати останні свої володіння, і попрямував у Малу Азію на чолі військ, які трохи поступалися тим, які він міг зібрати після свого миру з Пірром у 289 р. до н. е. Зібравши всі свої кораблі, Деметрій посадив на них 11 тис. людей піхоти й кінноти і відплив в Азію, щоб відібрати в Лісімаха Карію і Лідію³. Він висадився в Коносі, карійському місті, яке ще належало йому. Звідти він пішов на Мілет, який взяв без бою. Під час його просування частина міст, до яких він наближався, добровільно переходила на його бік; інші, як Сарди, чинили опір. Командири Лісімаха приєднувалися до переможця і забезпечували його грошима і військами⁴.

Однак цей період успіхів швидко закінчився. Коли Деметрій попрямував зі своєю армією на схід, розраховуючи захопити Вірменію, звідки можна було б спричинити заворушення в Мідії та володарювати у Верхній Азії, проти нього виступив з великим військом Агафокл, син Лісімаха. Агафокл наполегливо продовжував переслідування Деметрія, і багато їхніх зустрічей переходили в зіткнення. Особливо ускладнилося становище Деметрія, коли Агафокл позбавив його продовольства і фуражу. Ця обставина мала важкі наслідки для його армії. Голод ставав усе більш і більш болісним. До цього лиха приєдналася ще втрата безлічі солдатів, які потонули при переправі через річку, розташовану на півночі Каппадокії⁵. Зрештою, Деметрій втратив 8 тис. воїнів і, відмовившись іти до Вірменії,

¹ Плутарх. Деметрій, 46.

² Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 125.

³ Диодор. Историческая библиотека, XXII, 19.

⁴ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 372.

⁵ Дройзен И. История эллинизма... С. 454.

попрямував на південь, пройшов Тавр і проник у Кілікію¹. Деметрій вторгся, таким чином, у володіння Селевка, який ще не втручався в конфлікт. Тим часом Агафокл міцно займав проходи Тавра, відрізавши противнику шляхи відступу. Деметрій звернувся тоді до Селевка, гірко скаржачись на свої нещастя і благаючи зглянутися над ним. Цар Сирії не залишився глухим до його прохання. Він наказав своїм командирам ставитися до Поліоркета як до царя і забезпечити його голодних солдатів рясною їжею. Але один з найвірніших і найкмітливіших друзів Селевка, за словами Плутарха, Патрокл звернув його увагу на те, що якщо витрати на утримання війська Деметрія і не будуть дуже великими, то довге перебування його в Кілікії не повинно бути байдужим для господаря цієї країни: хіба Деметрій не був найзавзятішим та найзаповзятішим з царів? І хіба не доведений він до відчайдушного становища, здатного зробити зухвалим і шкідливим навіть наймудрішого з людей²?

Переконаний цими міркуваннями, Селевк з великою армією вирушив у Кілікію. Заляканий таким поворотом справи, Деметрій зайняв найбільш укріплені райони Тавра. Потім він попросив Селевка дозволити йому завоювати ще незалежні варварські країни, щоб припинити там усілякі смути. Щонайменше, він не хотів бути вигнаним з Кілікії і покинутим перед своїми ворогами. Селевк зажадав тільки, щоб він протягом двох місяців зимував у Катонії (область на півночі Кілікії) і видав своїх головних друзів як заручників. Водночас він зайняв фортеці, що охороняли проходи в Сирію³. Оточений з усіх боків, Деметрій міг вдатися тільки до сили, і він взявся грабувати район і при кожній зустрічі атакувати Селевка, одного разу навіть змусивши його тікати удаваною атакою колісниць⁴. Натхнений цим успіхом, Деметрій вирішив ризикнути поставити все на карту в одному великому бою, тим паче, що Селевк перебував тоді в досить скрутному становищі. Він

¹ Диодор. Историческая библиотека, XXII, 25.

² Плутарх. Деметрий, 47.

³ Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма... С. 110.

⁴ Плутарх. Деметрий, 48.

відмовився від допомоги Лісімаха, якому не довіряв, і не наважувався прийняти рішучий бій проти ворога, відчайдушна зухвалість якого його лякала¹.

Однак незабаром Деметрій серйозно захворів і втратив фізичні сили. Безліч солдатів, зневірившись в успіху його підприємства, залишила його². Через чотири дні, відчувши полегшення, він зібрав останні війська і зробив вигляд, що йде на Кілікію. Але вночі, що настала, він змінив маршрут, подолав висоти Аммана між Кілікією і Сирією і спустошив нижню країну, розташовану між цією горою і східним Амманом³. Селевк, який переслідував його, наказав розбити табір поблизу. Деметрій вирішив вночі застати зненацька ворога і знищити його. Але Селевк, дізнавшись від перебіжчиків про його наміри, знешкодив спробу і Поліоркет, бачачи себе викритим, швидко відступив⁴. Наступного дня Селевк відкрито закликав його до битви. Ставши на фланзі своїх незначних військ, Деметрій зумів розсіяти вороже угруповання. Але, Селевк перетягнув на свій бік більшість солдатів противника, які його вітали як царя. Тоді Деметрій з жменькою своїх прихильників пустився у втечу через проходи Аммана. Він хотів дістатися порту Коноса, де розраховував застати свій флот. Але він незабаром зіткнувся з перешкодами, розставленими його ворогами. Втративши будь-яку надію, він хотів кинутися на свій меч, але йому завадили і переконали його капітулювати⁵.

Командир переможця Павсаній з тисячею піхотинців і вершників прибув заарештувати Поліоркета, щоб перепровадити його до Херсонеса Сирійського, біля Апамеї на Оронті, де він мав залишатися до кінця свого життя під надійною охороною⁶. Коли Деметрій потрапив до рук Селевка, Лісімах запропонував останньому вбити царя Македонії, але це прохання не

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 127.

² Диодор. Историческая библиотека, XXII, 23.

³ Королев К. Войны античного мира. Македонский гамбит... С. 349.

⁴ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XVI, 3, 12.

⁵ Плутарх. Деметрий, 50.

⁶ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 373.

було задоволене¹. Навпаки, Деметрія розкішно прийняли, йому дали численних слуг і велику суму грошей, у його розпорядженні були прекрасні місця для прогулянок. Царський бранець пристрасився було до таких забав, як прогулянки й полювання, але незабаром остаточно зледащів і віддався розпусті й азартним іграм. У 283 .р. до н. е. він помер у віці 54 років, через хворобу, спричинену цими вадами². Його прах був перевезений у місто Деметріаду, яке було засноване у Фессалії самим діадохом³. Деметрій прожив життя найвищою мірою незвичне й неспокійне життя, утім, він так і не зміг відновити становища, яке було у нього до битви під Іпсе. Його тривалі й старанні зусилля закінчилися катастрофою.

Після загибелі Деметрія Поліоркета розпочинається останній етап у боротьбі діадохів, у якій непримиренними супротивниками виступають 74-річний Лісімах і 77-річний Селевк. Як відомо, власник Фракії, союзник Кассандра і Птолемея в боротьбі проти Антігона, зумів утримати владу в цій країні, а з остаточного розгрому Антігона під Іпсом отримав великі вигоди. Пізніше, у 288 р. до н. е., як ми вже згадували, в союзі з Пірром, він зумів відібрати у Деметрія частину Македонії. Коли останній вів у Малій Азії важку війну, він, знову завдяки сприянню Пірра, послабив владу його сина Антігона Гоната в Греції, організувавши заколот у Фессалії, що до того часу лишалася вірною Деметрію та його синові⁴. Пірр, не вагаючись, розірвав договір, укладений із Деметрієм, проник у Фессалію і напав на залишені там Деметрієм гарнізони⁵. У 287 р. до н. е. в Антігона Гоната відібрали майже всі володіння. Він зміг утримати лише місто, засноване його батьком на Пагасійській затоці, місто Деметріаду, куди у 283 р. до н. е. він перевіз із Коринфа останки свого батька⁶.

До втрати Деметрієм у 286-285 рр. до н. е. Македонії та Греції Лісімах і

¹ Плутарх. Деметрій, 50.

² Юстин. Епітома сочинення Помпея Трога, XVI, 4, 3.

³ Дройзен И. История эллинизма... С. 457.

⁴ Юстин. Епітома сочинення Помпея Трога, XVI, 5, 2.

⁵ Плутарх. Пірр, 12.

⁶ Плутарх. Деметрій, 56.

Піпп діяли узгоджено проти нього і його сина. Але коли Деметрій був розбитий, цій згоді настав кінець, і більше на шкоду царю Епіру, ніж Лісімаху. Останній став заздрити і побоюватися зрослої могутності Піппа. Між колишніми союзниками назрівав конфлікт¹.

Бачачи загрозу з боку царя Фракії, Піпп почав шукати підтримку. Він не міг більше розраховувати на допомогу Птолемея – свого названого батька, з одного боку, але через його старість, у 285 р. до н. е. йому було 82 роки, а з іншого – через його спорідненість із Лісімахом, бо син Птолемея тільки-но одружився з донькою Лісімаха Арсіною². Залишався Антігон Гонат, який був готовий стати його союзником проти грізного володаря Фракії і частини Македонії. Тому не слід дивуватися тому, що між сином Деметрія і царем Епіру в 286 або 285 до н. е. було укладено таємну угоду³. За своїм характером договір цей був насамперед оборонний, але він давав змогу Антігону Гонату сподіватися на відновлення своїх позицій у Греції, і переважно в Аттиці та Коринфі⁴.

У 283 р. до н. е. Лісімах на чолі численної армії вторгся в ту частину Македонії, яка належала Піппу. Антігон Гонат відправив йому на допомогу війська. Війська Піппа і Лісімаха зустрілися біля міста Едесси у Верхній Македонії. Битва, що відбулася тут, принесла перемогу Лісімаху і Піпп втратив Македонію, а Антігон втратив Фессалію⁵. Відтепер вся Македонія і більша частина Північної Греції приєдналася до і без того вже великих земель царя Фракії та значної частини Малої Азії. Можливо, саме в цей час Лісімах, бажаючи зміцнити свою владу в Македонії, засудив до смертної кари другого сина Кассандра – Антіпатра, якого, як вказує Юстин, він звинуватив у прагненні відібрати у нього македонське царство⁶.

Утім, для Лісімаха перемога над Піппом виявилася фатальною.

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 129.

² Дройзен И. История эллинизма... С. 462.

³ Плутарх. Піпп, 12.

⁴ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 129.

⁵ Плутарх. Піпп, 12; Павсаний. Описание Эллады, I, 10, 2.

⁶ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XVI, 13, 1.

Володіння Македонією посварило його з Селевком, його колишнім союзником, який перетворився на недруга і став пред'являти претензії на македонське царство¹, хоча саме тоді Лісімах перебував в апогеї своєї могутності. Вона здавалася тим міцнішою, що переможець царя Епіру та Антігона Гоната не ворогував із греками, а, навпаки, встановив добрі стосунки з деякими грецькими містами, підтримував їхні союзи. Нарешті, хоча й тимчасово, склалися добрі стосунки з Птолемеєм Лагом².

Приводом для війни між Селевком і Лісімахом послужило повстання еллінських міст Малої Азії, на утихомирення яких Лісімах прийшов із Фракії. Можливо, що в багатьох грецьких малоазійських містах були прихильники Селевка, які підняли повстання³. На початку 281 р. до н. е. Селевк почав відкриті рухи в Малу Азію, розраховуючи на допомогу деяких правителів або командирів свого супротивника. Ці розрахунки якоюсь мірою виправдалися. Йому вдалося змусити якогось Феодота відкрити ворота фортеці в Сардах і видати йому скарби свого царя, які він мав охороняти. Лісімах став жертвою подібної зради і в Пергамі: у цитаделі цього міста була скарбниця в 9 тис. талантів, яку Філетер з Теоса зобов'язаний був стерегти. Останній увійшов у зносини з Селевком, у руки якого запропонував себе і скарбницю Пергама⁴.

Після цих подій противники повели запеклу війну, повідомлення про яку в джерелах не збереглися⁵. Відомий тільки її результат. Селевк і Лісімах зустрілися в битві біля міста Курупедії в Лідії, де останній поліг у бою⁶. Цар Сирії, після битви при Курупедії, витратив деякий час, замиряючи різні області Малої Азії, хоча великого опору колишні піддані Лісімаха йому не чинили. Майже вся Мала Азія та прилеглі острови потрапили до рук Селевка, і лише великий острів Самос залишився в руках Арсиної⁷.

¹ Диодор. Историческая библиотека, XXIII, 2.

² Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XVII, 1.

³ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 374.

⁴ Дройзен И. История эллинизма... С. 464.

⁵ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 131.

⁶ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 374.

⁷ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 222.

Втім, Селевк зазнав невдачі на півночі півострова. Щойно результат битви при Курупедії став відомий у Гераклеї Понтійській, це місто, яке повністю ніколи не підкорялося владі Лісімаха, вигнало його гарнізон і закликала засланців. Гераклея була сповнена рішучості не відмовлятися від незалежності, яку, нарешті, здобула. Візантій і Халкедон, трохи віддалені від неї, які побоювалися втратити свою незалежність, уклали з нею оборонний договір. Цар північної Каппадокії Мітрідат, до якого Гераклея відправила посольство, вчинив так само. Таким чином, заснований пакт здавався ефективним. Селевк направив проти Мітрідата армію під командуванням якогось Діодора, але ця армія була розбита (літо 281 р. до н. е.)¹.

Однак ця поразка не зупинила Селевк від його бажання приєднати до своїх земель європейські володіння Лісімаха. Він не боявся жодного опору в європейських землях, адже опанувавши їх, він став би спадкоємцем майже всіх володінь Александра Македонського. Тому Селевк попрямував до Геллеспонту. У цей час у його свиті перебував Птолемей Керавн, син Птолемея Лага, відкинутий останнім на користь Птолемея II². Цю, за словами Юстина, грубу і мало розбірливу людину Селевк тримав при собі, сподіваючись використати її в майбутній боротьбі проти Птолемея Лага³. Керавну він пообіцяв трон Єгипту, якщо він буде інтригувати проти свого батька. Оскільки ця обіцянка не була швидко виконана, Керавн втратив будь-яку віру в щиросердність свого царственного покровителя і вирішив його вбити. Коли війська Селевк, що рухалися до Македонії, подолали Геллеспонт, він зарізав старого царя недалеко від Лісімахії⁴. Пустившись після цього в мандри в пошуках щастя, Птолемей Керавн у 281 р. до н. е. навіть став ненадовго царем Македонії⁵.

Таким чином Селевк пережив Лісімаха тільки на сім місяців, а в 283 р. до н. е. в Єгипті глибоким старим помер Птолемей Лаг. Отже, до 280 р. до

¹ Королев К. Войны античного мира. Македонский гамбит... С. 361.

² Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма... С. 83.

³ Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога, XVII, 4.

⁴ Диодор. Историческая библиотека, XXIII, 15.

⁵ Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского... С. 223.

н. е. пішло з життя перше покоління наступників македонського царя, які оскаржували довгих 40 років владу над Македонією, Грецією, Сходом. До того часу держава Александра остаточно розпалася на три великі частини: Єгипет, де царювали нащадки Птолемея (Лагіди), Сирія, що охоплювала Малу Азію, Фракію і частину Центральної Азії, де правили Антіох I, син Селевка, і його нащадки (Селевкіди), та Македонія, якою керував Керавн до його смерті в 279 р. до н. е., а через два роки потрапила під владу сина Деметрія Поліоркета – Антігона Гоната і його нащадків (Антігонідів)¹.

Крім того, на околицях колишньої держави Александра відбувався процес «дезінтеграції» – виділення невеликих незалежних територій, якими керували місцеві царі або греко-македонські сатрапи, які відклалися.

Мала Азія стала місцем виникнення нових держав. На території Каппадокії, завойованої після Александра Евменом і Пердіккою, виникли два незалежні царства: Каппадокія (південна) під керуванням місцевого династа Аріарата та Каппадокія (північна), пізніше – Понт, під владою Мітрідата, сина дома Ахеменідів, яка відклалася після загибелі Лісімаха у 281 р. до н. е. Із володінь Лісімаха виділилася також Віфінія, на чолі якої в 297 р. до н. е. став місцевий правитель Зібоет. Подібним же чином у 262 р. до н. е. відбулося відкладення Пергама в Еоліді, правитель якого Філатер вважався союзником Лісімаха, а після його загибелі став на бік Селевка².

У далеких східних сатрапіях, що увійшли до складу володінь Селевкідів, також спостерігався процес розкладання. Намісник Бактрії Діодот формально визнав владу Селевкідів, але фактично відклався, додавши до своїх володінь Сузіану і Маргіану. Пізніше у 250 р. до н. е. він проголосив себе царем греко-бактрійського царства. На території парфянської сатрапії намітилися контури майбутнього царства Аршакідів, що об'єднало скіфські й дакські племена. Щоправда, утворення самостійного парфянського царства хронологічно збігається з часом утворення греко-бактрійського царства, але

¹ Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского... С. 133.

² Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 377.

перші ознаки відпадання намітилися вже після смерті Александра. Щось подібне відбувалося і в Індії. Чандрагупта вийшов переможцем із боротьби з царями Нандів і став наймогутнішим правителем північної частини країни, в результаті незалежність Чандрагупти була визнана Селевком¹.

Таким чином, підбиваючи підсумок, можна сказати, що третій період боротьби діадохів (301-280 рр. до н. е.) став часом повного відходу від ідеї єдиної імперії. Полководці Александра Македонського навіть тоді, коли з'являлася можливість для відродження «держави» Александра, завжди робили вибір на користь своїх меркантильних, локальних інтересів. Більшість діадохів у цей час зосередилися на зміцненні влади у своїх володіннях або приєднанні до них нових земель. На цьому тлі виділялися тільки Деметрій Поліоркет і Пірр, позбавлені під час боротьби за владу значних територій, які намагалися, хоча й безрезультатно, відновити свій статус-кво. Загалом, до кінця 80-х рр. III ст. до н. е. боротьба діадохів була закінчена. Щоправда, війни тривали і в наступні роки, але елліністичний світ до цього часу набув уже в основних своїх рисах того вигляду, який зберігався протягом двох наступних століть. У цей час досягли успіху нащадки Птолемея, Селевка і Деметрія Поліоркета, які заснували династії, що правили в Єгипті, Азії та Македонії.

¹ Гафуров Б. Г. Александр Македонский и Восток... С. 377.

Висновки

Світова держава Александра Македонського не витримала випробування часом, бо для цього не було ні економічних, ні політичних передумов. Її єдиною сполучною ланкою був геніальний полководець, після смерті якого не залишилося жодної об'єктивної причини для збереження всіх завойованих ним територій як єдиного цілого. Водночас період з 323 до 280 рр. до н. е., названий німецьким вченим І. Дройзеном епохою діадохів, не можна розглядати просто як ланцюг подій, що складається з військових дій, сутичок і битв, тому що в цю епоху існували різноманітні тенденції, які можна поділити хронологічно на три різні часові відрізки.

Період з 323 до 316 рр. до н. е. був часом, коли деякі з полководців Александра, а саме, Пердікка та Евмен, прагнули зберегти єдину державу. Але ці бажання були суб'єктивними і повністю суперечили тій ситуації, яка склалася на той час. Усі чинники свідчили про неминучий і швидкий розвал об'єднання абсолютно чужих одна одній країн і регіонів: розмір завоювань, втома війська від довгого походу і, як наслідок цього, погана керованість ним, бунти колоністів, потужне повстання в Греції, і найголовніше, очевидне бажання багатьох полководців перетворитися на незалежних суверенів на ввірених їм територіях.

Другий період, що тривав з 316 до 301 рр. до н. е., став часом домінування на політичній арені Антігона Гоната і його сина Деметрія Поліоркета. Ця епоха остаточно закріпила тенденції, що з'явилися раніше, спрямовані на виникнення нових держав. Навіть Антігон, який тривалий час підтримував ідею єдиної імперії, зрештою, прийняв царський титул, чим спровокував решту діадохів наслідувати його приклад. Другий етап боротьби претендентів за владу після смерті Александра закінчився битвою при Іпсі (301 р. до н. е.), яка начисто відкинула ідею збереження в цілості спадщини македонського царя. Питання про життєздатність держави Александра було

вирішено негативно і єдиній монархії прийшов кінець, світова імперія розпалася на окремі елліністичні царства. Утім, хоча більшість учасників «кривавого двадцятиріччя» пішла з життя, ті, що залишилися живими, продовжили боротьбу за владу і розширення сфер впливу.

Останній третій період боротьби діадохів з 301 по 280 рр. до н. е. став часом повного відходу від ідеї єдиної імперії. У ці роки полководці Александра Македонського навіть тоді, коли з'являлася можливість для відродження єдиної «держави», завжди робили вибір на користь своїх меркантильних, локальних інтересів. Більшість діадохів у цей час зосередилися на зміцненні влади у своїх володіннях або приєднанні до них нових земель. На цьому тлі виділялися тільки Деметрій Поліоркет і Пірр, позбавлені під час боротьби за владу значних територій, які намагалися, хоча й безрезультатно, відновити свій статус-кво. До кінця 80-х рр. III ст. до н. е., зі смертю останнього з діадохів Селевка Нікатора, боротьба була закінчена. Щоправда, війни тривали і в наступні роки, але елліністичний світ до цього часу набув уже в основних своїх рисах того вигляду, який зберігався протягом двох наступних століть.

Однак процес складання окремих держав на руїнах «держави» Александра не був закінчений до часу відходу з життя першого покоління елліністичних царів. За 40 років після Александра ще тільки намітилися контури основних елліністичних держав – Єгипту, царства Селевкідів і царства Антигонідів, причому і за наступного покоління спадкоємців жодна з них не мала чітких меж.

Список використаних джерел та літератури

1. Аппиан. Митридатовы войны / пер. с древнегреч. С. А. Жебелева // Аппиан Александрийский. Римская история. Москва: Наука, 1998. С. 242-308.
2. Аппиан. Сирийские дела / пер. с древнегреч. С. А. Жебелева // Аппиан Александрийский. Римская история. Москва: Наука, 1998. С. 206-241.
3. Арриан. Поход Александра / пер. с древнегреч. М. Е. Сергеенко. Москва: Миф, 1993. 271 с.
4. Арриан. Индия / пер. с древнегреч. С. П. Кондратьева // Вестник древней истории. 1940. № 2. С. 215-247.
5. Афинея. Пир мудрецов / пер. с древнегреч. Н. Т. Голинкевич. Москва: Наука, 2010. Т. 2. 597 с.
6. Библия / пер. с древнеевр., араб., древнегреч. Москва: Российское Библейское Общество, 2015. 1048 с.
7. Декрет скепсийцев в честь Антигона // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Куприенко. Киев: Купрієнко С. А., 2013. С. 114.
8. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / пер. с лат. М. Л. Гаспарова. Москва: Мысль, 1986. 571 с.
9. Диодор. Историческая библиотека. Книга XVII / пер. с древнегреч. М. Е. Сергеенко // Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре. Москва: Изд-во МГУ, 1993. С. 276-347.
10. Диодор. Историческая библиотека. Избранные отрывки книг XVIII-XXI / пер. с древнегреч. В. Н. Талаха // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Куприенко. Киев: Купрієнко С. А., 2013. С. passim.

- 11.Клинописная летопись преемников Александра / пер. с англ. В. Н. Талаха
// Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред.
В. Н. Талаха, С. А. Куприенко. Киев: Купрієнко С. А., 2013. С. passim.
- 12.Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением
сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре / пер. с лат. под
ред. В. С. Соколова. Москва: Изд-во МГУ, 1993. 464 с.
- 13.Манифест Антигона по поводу мира 311 г. до н. э. // Хрестоматия по
истории Древней Греции / под ред. Д. П. Каллистова. Москва: Мысль,
1964, С. 475-476.
- 14.Мемнон. О Геракле / пер. с древнегреч. В. П. Дзагуровой // Вестник
древней истории. 1951. № 1. С. 289-316.
- 15.Надпись о заеме денег на постройку стены в Оропе // Хрестоматия по
истории Древней Греции / под ред. Д. П. Каллистова. Москва: Мысль,
1964, С. 492.
- 16.Надпись о почестях Агафоклу за доставку хлеба по дешевой цене в Эфесе
// Хрестоматия по истории Древней Греции / под ред. Д. П. Каллистова.
Москва: Мысль, 1964, С. 492.
- 17.Павсаний. Описание Эллады / пер. с древнегреч. С. П. Кондратьева.
Москва: Ладомир, 2002. Т. 1. 487 с.
- 18.Павсаний. Описание Эллады / пер. с древнегреч. С. П. Кондратьева.
Москва: Ладомир, 2002. Т. 2. 503 с.
- 19.Парийский мрамор / пер. с древнегреч. В. Н. Талаха // Талах В. Н. Всё,
что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Куприенко.
Киев: Купрієнко С. А., 2013. С. passim.
- 20.Плутарх. Александр / пер. с древнегреч. М. Е. Сергеенко /// Курций Руф.
История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора,
Юстина, Плутарха об Александре. Москва: Изд-во МГУ, 1993. С. 374-428.
- 21.Плутарх. Александр / пер. с древнегреч. М. Н. Ботвинника,
И. А. Перельмутера // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва:
Изд-во АН СССР, 1963. Т. 2. С. 395-449.

- 22.Плутарх. Об удаче и доблести Александра / пер. с древнегреч. Г. П. Чистякова, Э. Г. Юнца // Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре. Москва: Изд-во МГУ, 1993. С. 429-452.
- 23.Плутарх. Деметрий / пер. с древнегреч. С. П. Маркиша // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва: Изд-во АН СССР, 1964. Т. 3. С. 193-226.
- 24.Плутарх. Демосфен / пер. с древнегреч. С. П. Маркиша // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва: Изд-во АН СССР, 1964. Т. 3. С. 140-157.
- 25.Плутарх. Пирр / пер. с древнегреч. С. А. Ошерова // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. Т. 2. С. 38-64.
- 26.Плутарх. Фокион / пер. с древнегреч. С. П. Маркиша // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва: Изд-во АН СССР, 1964. Т. 3. С. 5-28.
- 27.Плутарх. Эвмен / пер. с древнегреч. Л. А. Фрейберг // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Москва: Изд-во АН СССР, 1963. Т. 2. С. 287-301.
- 28.Полибий. Всеобщая история / пер. с древнегреч. М. Г. Мищенко. Москва: АСТ, 2004. Т. 1. 765 с.
- 29.Полиэн. Стратегемы / пер. с древнегреч. под общ. ред. А. К. Нефёдкина. Санкт-Петербург: Евразия, 2021. 768 с.
- 30.Страбон. География в 17 книгах / пер. с древнегреч. Г. А. Стратоновского. Москва: Наука, 1964. 943 с.
- 31.Фотий. Мириобиблион. Избранные отрывки / пер. с древнегреч. В. Н. Талаха // Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Куприенко. Киев: Купрієнко С. А., 2013. С. *passim*.

- 32.Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога «Historiae Philippicae» / пер. с лат. А. А. Деконского, М. И. Рижского. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2005. 493 с.
- 33.Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога «Historiae Philippicae» / пер. с лат. А. А. Деконского, М. И. Рижского // Курций Руф. История Александра Македонского. С приложением сочинений Диодора, Юстина, Плутарха об Александре. Москва: Изд-во МГУ, 1993. С. 348-374.
- 34.A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1878. Vol. 4: Seleucid Kings of Syria / ed. P. Gardner. 126 p.
- 35.A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1879. Vol. 5: Macedonia, etc / Ed. B. V. Head. 200 p.
- 36.A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1883. Vol. 7: The Ptolemies, kings of Egypt / Ed. R. S. Poole. 316 p.
- 37.A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. London, 1922. Vol. 27: Arabia Mesopotamia, and Persia: (Nabataea, Arabia Provincia, S. Arabia, Mesopotamia, Babylonia, Assyria, Persia, Alexandrine Empire of the East, Persis, Elymais, Characene) / Ed. G. F. Hill. 314 p.
- 38.Chronicle of the Diadochi (321/320-309/308) // Mesopotamian Chronicles / Ed., transl. from akkad. J.-J. Glassner. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004. P. 242-245.
- 39.Mesopotamian Chronicles / Ed., transl. from akkad. J.-J. Glassner. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2004. 365 p.
- 40.Бабст И. К. Деметрий Полиоркет // Отечественные записки. 1853. № 3. С. 24-41.
- 41.Бартольд В. В. Греко-бактрйское государство и его распространение на северо-восток // Бартольд В. В. Сочинения. Москва: Наука, 1964. Т. 2. Ч. 2. С. 455-461.
- 42.Бенгтсон Г. Правители эпохи эллинизма / пер. с нем. Москва: Наука, 1982. 391 с.

- 43.Белох Ю. Греческая история / пер. с нем. Москва: Гос. публичная библиотека России, 2009. Т. 2. 465 с.
- 44.Бертельс Е. Э. Роман об Александре и его главные версии на Востоке. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1948. 201 с.
- 45.Бикерман Э. Государство Селевкидов / пер. с англ. Москва: Наука, 1985. 264 с.
- 46.Блаватская Т. В. Западно-понтйские города в VII-I вв. до н. э. Москва: Наука, 1952. 187 с.
- 47.Бокщанин А. Г. Восточно-эллинистические государства III-II вв. до н. э. // Исторический журнал. 1941. № 6. С. 36-45.
- 48.Бокщанин А. Г. Парфия и Рим. Возникновение системы политического дуализма в Передней Азии. Москва: Изд-во МГУ, 1960. Ч. 1. 250 с.
- 49.Бонгард-Левин Г. М. Индия эпохи Маурьев. Москва: Наука, 1973. 347 с.
- 50.Бонгард-Левин Г. М., Ильин Г. Ф. Древняя Индия. Москва: Наука, 1969. 403 с.
- 51.Боннар А. Греческая цивилизация / пер. с фр. Ростов на Дону: Феникс, 1994. Т. 2. 448 с.
- 52.Бриан П. Александр Македонский / пер. с фр. Москва: АСТ, 2007. 157 с.
- 53.Гафуров Б. Г., Цибукидис Д. И. Александр Македонский и Восток. Москва: Наука, 1980. 456 с.
- 54.Грэйнджер Д. Империя Александра Македонского. Крушение великой державы / пер. с англ. Москва: АСТ, 2010. 351 с.
- 55.Дройзен И. История эллинизма / пер. с нем. Ростов на Дону: Феникс, 1995. Т. 2. 544 с.
- 56.Дьяконов И. М. История Мидии от древнейших времен до конца IV в. до н. э. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1956. 476 с.
- 57.Жебелев С. А. К истории диадохов // Журнал Министерства народного просвещения. 1899. Ч. 326. С. 33-56.
- 58.Зелінський А. Л. Три примітки до історії діадохів // Східний світ. 2007. № 1. С. 34-44.

- 59.Зелінський А. Л. Александрійські фараони та їхні піддані: Зміцнення влади перших Птоlemeїв. Київ: Академперіодика, 2010. 664 с.
- 60.Зелінський А. Л. Прийняття Птоlemeєм I царського титулу: проблема датування // Східний світ. 2011. № 4. С. 79-86.
- 61.Зелінський А. Л. Обоження Птоlemeя I родосцями: співвідношення заслуг і винагороди // Східний світ. 2012. № 2. С. 49-55.
- 62.Зелінський А. Л. Від басилевсів-фараонів до фараонів-басилевсів: перші 100 років птоlemeївської монархії. Вінниця: Твори, 2020. 648 с.
- 63.Зельин К. К. Основные черты исторической концепции Помпея Трога // Вестник древней истории. 1948. № 4. С. 213-221.
- 64.История Узбекской ССР. Ташкент: Урзум, 1967. Т. 1. Кн. 1. 217 с.
- 65.Источниковедение Древней Греции (эпоха эллинизма) / под ред. В. И. Кузищина. Москва: Изд-во МГУ, 1982. 239 с.
- 66.Казаров С. С. История царя Пирра Эпирского. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. 355 с.
- 67.Карпюк С. Г. Лекции по истории древней Греции. Москва: Ладомир, 1997. 160 с.
- 68.Климов О. Ю. Пергамское царство. Проблемы политической истории и государственного устройства. Санкт-Петербург: Факультет филологии и искусств, 2010. 400 с.
- 69.Королев К. Войны античного мира: Македонский гамбит. Москва: АСТ, 2003. 512 с.
- 70.Костюхин Е. А. Александр Македонский в литературной и фольклорной традиции. Москва: Наука, 1972. 190 с.
- 71.Кошеленко Г. А. Восстание греков в Согдиане и Бактрии 323 г. до н. э. и некоторые вопросы общественно-политической мысли в Греции IV в. до н. э. // Вестник древней истории. 1972. № 1. С. 59-81.
- 72.Кошеленко Г. А. Греческий полис на эллинистическом Востоке. Москва: Наука, 1979. 294 с.
- 73.Левек П. Эллинистический мир / пер. с фр. Москва: Наука, 1989. 252 с.

74. Маринович Л. П. Греки и Александр Македонский (к проблеме кризиса полиса). Москва: Наука, 1993. 287 с.
75. Молев Е. А. Боспор в период эллинизма. Нижний Новгород: Изд-во ННГУ, 1994. 140 с.
76. Нефедов К. Ю. Культ правителей как идеологический феномен эллинизма // Проблемы истории и археологии Украины: Тезисы докладов научной конференции. Харьков, 16-18 апреля 1997 г. Харьков, 1997. С. 43.
77. Нефедов К. Ю. О культовом эпитете Селевка I // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Харків, 1997. Вип. 2. С. 111-113.
78. Нефедов К. Ю. О возникновении культа Антигона Одноглазого // Древности 1997-1998. 1997-1998. С. 90-95.
79. Нефёдов К. Ю. До питання про культ Птолемея I на Родосі // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Харків, 1998. Вип. 3. С. 134-138.
80. Нефедов К. Ю. Культ правителя в политической пропаганде Лисимаха // Вісник Харківського державного університету. 1999. № 411. Історія. Вип. 31. С. 46-54.
81. Нефедов К. Ю. Птолемей Сотер и учреждение культа Александра Македонского в Александрии // Античный мир. Белгород, 1999. С. 20-26.
82. Нефедов К. Ю. Культ правителя в афинской пропаганде времён Ламийской войны // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2000. № 485. Історія. Вип. 32. С. 12-20.
83. Нефёдов К. Ю. Культ Селевка 1-го Никатора в свете новых эпиграфических данных // Laurea 1: Античный мир и Средние века: Чтения памяти профессора Владимира Ивановича Кадеева: Материалы. Харьков, 2015. С. 93-96.
84. Пельман Р. фон. Очерк греческой истории и источниковедения / пер. с нем. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. 470 с.
85. Попов А. А. Греко-бактрийское царство. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2008. 240 с.

86. Рабство в эллинистических государствах в III-I вв. до н. э. Москва: Наука, 1969. 322 с.
87. Ранович А. Б. Эллинизм и его историческая роль. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1950. 402 с.
88. Ростовцев М. И. Эллинистическая Азия в эпоху Селевкидов // Научный исторический журнал. 1913. Т. 1. Вып. 1. № 1. С. 32-49.
89. Ртвеладзе Э. Александр Македонский в Бактрии и Согдиане. Ташкент: Узам, 2002. 183 с.
90. Сапрыкин С. Ю. Понтийское царство. Государство греков и варваров в Причерноморье. Москва: Наука, 1996. 348 с.
91. Светлов Р. В. Пирр и военная история его времени. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. 355 с.
92. Сергеев В. С. История древней Греции. Москва: ОГИЗ, 1938. 633 с.
93. Смирнов С. В. Государство Селевка I (политика, экономика, общество). Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2013. 344 с.
94. Талах В. Н. Всё, что ни пожелает царь Деметрий / Под ред. В. Н. Талаха, С. А. Куприенко. Киев: Купрієнко С. А., 2013. 229 с.
95. Тарн В. Эллинистическая цивилизация / пер. с англ. Москва: Изд-во иностранной лит-ры, 1949. 504 с.
96. Тюменев А. И. История античных рабовладельческих обществ. Москва: ИГАИМК. 1935. 425 с.
97. Уилер М. Пламя над Персеполем / пер. с англ. Москва: Наука, 1972. 207 с.
98. Фор П. Александр Македонский / пер. с фр. Москва: Молодая гвардия, 2011. 412 с.
99. Форкони Д. Александр Македонский: завоеватель мира / пер. с итал. Москва: Ниола-Пресс, 2008. 128 с.
100. Хабихт Х. Афины. История города в эллинистическую эпоху / пер. с нем. Москва: Ладомир, 1999. 416 с.
101. Чернявский С. Н. Александр Великий и наследники его империи. Начало эпохи диадохов. Москва: Вече, 2017. 304 с.

102. Цибукидис Д. И. Из истории эллинистической Греции. Москва: Наука, 1968. 234 с.
103. Цибукидис Д. И. Древняя Греция и Восток. Эллинистическая проблематика греческой историографии (1850-1974). Москва: Наука, 1981. 253 с.
104. Шахермайр Ф. Александр Македонский / пер. с нем. Москва: Наука, 1984. 384 с.
105. Шифман И. Ш. Александр Македонский. Ленинград: Наука, 1988. 207 с.
106. Шлюмберже Д. Эллинизированный Восток / пер. с фр. Москва: Искусство, 1985. 206 с.
107. Шофман А. С. Распад империи Александра Македонского. Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1984. 223 с.
108. Rostovzeff M. The Social and Economic History of the Hellenistic World. Oxford: Clarendon Press, 1941. Vol. 1. 602 p.
109. Rostovzeff M. The Social and Economic History of the Hellenistic World. Oxford: Clarendon Press, 1941. Vol. 2. P. 603-1312.
110. Shipley G. The Greek world after Alexander 323-30 B.C. London: Routledge, 2000. 608 p.
111. Walbank F. W. The Hellenistic world. London: Fontana, 1981. 288 p.

Резюме

Токарева А. Епоха діадохів та становлення елліністичного світу.

Диплом присвячений періоду в історії Древньої Греції, з 323 по 280 р. до н. е., названому німецьким істориком І. Дройзенем епохою діадохів. Після смерті Александра Македонського та до смерті його полководця Евмена в 316 р. до н. е. багато спадкоємців македонського царя прагнули зберегти єдину державу. Однак у наступні роки розгорнулася боротьба за владу, що пройшла з 316 по 301 р. до н. е. під прапором домінування на політичній арені Антігона Гоната і його сина Деметрія Поліоркета. Другий етап боротьби діадохів закінчився битвою під Іпсі в 301 р. до н. е., яка поховала ідею збереження в цілості спадщини македонського царя. У період з 301 по 280 р. до н. е. питання про життєздатність держави Александра було вирішено негативно і єдиної монархії прийшов кінець, світова імперія розпалася на окремі елліністичні царства. У цей час намітилися контури основних елліністичних держав – Єгипту, царства Селевкідів і царства Антігонідів.

Summary

Tokareva Angelina. The Age of the Diadochos and the Formation of the Hellenistic World.

The diploma is devoted the period in the history of the Ancient Greece, from 323 to 280 B.C., named German historian I. Droizen an epoch of diadochos. After Alexander the Great death and to death of its commander Evmenos in 316 B.C., many successors of the Macedonian general aspired to keep the uniform state. However the next years, the race for power was developed, which has passed from 316 to 301 B.C. under a banner of domination in political arena of Antigonos Gonatos and his son Demetrios Poliorketos. The second stage of struggle of applicants for the power has ended with fight at Ipsos in 301 B.C., which has buried idea of preservation in an integrity of a heritage of Alexander the Great. During the period from 301 to 280 B.C. the question on viability of power of Alexander has been solved negatively and a uniform monarchy the end has come, the world empire has broken up on separate hellenistic kingdoms. At this time contours of the basic hellenistic the states – Egypt, a Seleucids kingdom and Macedonia were outlined.